

Raziskovalna dinamika na področju diskriminacije v Sloveniji: uveljavljanje intersekcionalne analize

Abstract

The Dynamics of Research on Discrimination in Slovenia: Implementing Intersectional Analysis

The paper aims to critically examine existing research conducted in Slovenia on the topic of discrimination. The authors focus on research on intersectional discrimination, which provides new insight into the substance and realities of discrimination in modern societies. An overview of the research carried out in the field of discrimination in Slovenia between 1991 and 2018 shows that research on discrimination is most often focused on a one-dimensional experience of discrimination. So far, only two empirical studies that directly address the intersectional approach to discrimination have been carried out in Slovenia. This, however, does not mean that other studies do not deal with intersectionality. Even when it comes to research from the 1990s, the authors find examples of studies that draw attention to the effects of several personal circumstances on the position of an individual and the new social realities that arise at these intersections.

Keywords: discrimination, intersectional discrimination, intersectionality, Slovenia

Tjaša Učakar, PhD, is a researcher at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (tjasaučakar@gmail.com)

Emanuela Fabijan is a young researcher at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (emanuela.fabijan@hotmail.com)

Rok Smrdelj is a young researcher at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. He is a recipient of the scholarship awarded by the University Institute of Ing. Lenarčič Milan. (rok.smrdelj@gmail.com)

Ana Ješe Perkovič, PhD, is a researcher at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (ana.jese@gmail.com)

Povzetek

Cilj pričujočega prispevka je kritično analizirati dosedanje raziskovanje diskriminacije v Sloveniji s poudarkom na raziskovanju intersekcijske diskriminacije, ki omogoča razumevanje novih vsebin in novih realnosti diskriminacije v sodobnih družbah. Prispevek predstavi pregled opravljenih raziskav s področja diskriminacije v slovenskem prostoru med letoma 1991 in 2018, ki pokaže, da je raziskovanje diskriminacije najpogostejše osredinjeno na enodimenzionalno izkušnjo diskriminacije. Doslej sta bili v Sloveniji opravljeni samo dve empirični študiji, ki neposredno obravnavata intersekcijski pristop k diskriminaciji. To pa ne pomeni, da se z intersekcionalnostjo ne ukvarjajo oziroma je ne obravnavajo druge študije. Nasprotno, že v 90. letih zasledimo raziskave, ki so opozarjale na součinkovanje več osebnih okoliščin na položaj posameznika oziroma posameznice ter na nove družbene realnosti, ki nastajajo na teh presečiščih in s katerimi se srečujejo diskriminirani posamezniki in posameznice.

Ključne besede: diskriminacija, intersekcijska diskriminacija, intersekcionalnost, Slovenija

Tjaša Učakar, dr., je raziskovalka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (tjasaucakar@gmail.com)

Emanuela Fabijan je mlada raziskovalka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (emanuela.fabijan@hotmail.com)

Rok Smrdelj je mladi raziskovalec na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in štipendist Univerzitetne ustanove ing. Lenarčič Milana. (rok.smrdelj@gmail.com)

Ana Ješe Perkovič, dr., je raziskovalka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (ana.jese@gmail.com)

Diskriminacija, identitetne politike in intersekcionalnost: k proučevanju presekov neenakosti

Diskriminacija je ena najboljsežnejših tematik sociološkega raziskovanja, saj gre za kompleksen pojav, ki se nanaša na posameznike, družbene skupine in institucije. Ima mnogotere pojavne oblike in posledice, ki se skozi čas spreminjajo. Tudi v Sloveniji je raziskovanje diskriminacije plodno področje raziskovanja. Cilj pričujočega prispevka¹ je kritično analizirati dosedanje raziskovanje diskriminacije v Sloveniji s poudarkom na raziskovanju intersekcijske diskriminacije, ki omogoča razumevanje novih vsebin in novih realnosti diskriminacije v sodobnih družbah.

S pojmom diskriminacija v sociologiji označujemo družbene prakse, ki vodijo v različne oblike družbenega izključevanja posameznikov ali skupin. Kot je zapisal Roman Kuhar (2009: 15), je diskriminacija

vsaka praksa, ki določenim posameznikom ali skupinam onemogoči uživanje njihovih pravic in svoboščin in jih v primerjavi s preostalimi člani in članicami določene politične ali družbene entitete postavlja v slabši položaj in v fizičnem ali simbolnem pogledu odrinja na rob družbe.

Diskriminacija poteka na podlagi določenih osebnih okoliščin, ki posameznice in posameznike povezujejo v družbene skupine. Te osebne okoliščine so lahko zelo raznolike, najpogostejše pa gre za spol, raso ali etnično pripadnost/narodnost, vero ali prepričanje, invalidnost, starost in spolno usmerjenost. Teh šest osebnih okoliščin je zapisanih tudi v Amsterdamski pogodbi iz leta 1997, v kateri so se članice EU zavezale k preprečevanju diskriminacije (Kuhar, 2009). V tem kontekstu govorimo o etnični ali rasni diskriminaciji² in diskriminaciji na

¹ Članek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta ARRS *Državljanstvo in diskriminacija: intersekcijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti* (J6-9381).

² V vzhodnoevropskem kontekstu se pogosteje srečamo z etnično diskriminacijo, medtem ko sociologi iz ZDA pogosteje govorijo o rasni diskriminaciji predvsem zaradi diskriminacije črnega prebivalstva. Obe diskriminaciji temeljita na podlagi predsodkov o izvoru človeka oziroma njegovega dednega zapisa (Prepoznavanje rasne diskriminacije, 2003).

podlagi spola, ki sta najpogostejše tematizirani osebni okoliščini v različnih politikah, vključno z identitetnimi politikami (Kuhar, 2009: 16). Glede na druge osebne okoliščine nato ločimo še diskriminacijo na podlagi starosti, vere, hendikepa, spolne usmerjenosti in podobno (ibid.).

Neža Kogovšek in Branka Petković (2007: 15–16) diskriminacijo delita na neposredno in posredno, kjer neposredna diskriminacija pomeni, da je posameznik ali družbena skupina obravnavana neenakopravno zaradi določene osebne okoliščine, medtem ko posredna diskriminacija pomeni prakse, ki so na pogled nevtralne, a so zaradi njih določeni posamezniki ali družbene skupine zaradi svoje osebne okoliščine postavljeni v slabši položaj. Diskriminacijo lahko delimo tudi na individualno in sistemsko oziroma strukturno. Individualno diskriminacijo izvaja ena oseba oziroma skupina nad drugo osebo oziroma skupino, medtem ko je sistemska diskriminacija tista, ki v neenak položaj oziroma neenakopravno obravnavo postavlja določeno osebo ali skupino na ravni samega sistema oziroma pravil delovanja družbene institucije (Kuhar, 2009: 17). V okviru različnih praks diskriminacije N. Kogovšek in B. Petković (2007) navajata nadlegovanje, viktimizacijo, etnično profiliranje, dajanje navodil za diskriminacijo ter sovražni govor. Kot poseben sklop praks diskriminacije Kuhar (2009) opozarja še na diskurzivno diskriminacijo oziroma diskriminacijo, ki je povezana z različnimi diskurzivnimi oblikami izključevanja.

Raziskovanje in obravnavanje diskriminacije je zgodovinsko večinoma potekalo po liniji ene od kategorizacij oziroma tipologij. Najpogostejše je osredinjeno na enodimenzionalno izkušnjo, kjer je fokus raziskovalnega interesa na eni od osebnih okoliščin, na podlagi katere lahko prihaja do diskriminacije, ali na posamezno področje diskriminatorskih praks (npr. delovno mesto, javni prostor ipd.). Na ravni antidiskriminacijskih politik nekje od 1970. leta in vznika manjšinjskih družbenih gibanj prevladuje paradigma identitetnih politik, ki družbo deli v skupine glede na različne identitete – spolno, etnično, razredno ipd., ob tem pa predvideva, da se pripadnice in pripadniki določene družbene skupine srečujejo s podobnimi problemi ter da bi bile zanje sprejemljive podobne rešitve teh problemov – da imajo te skupine neko skupno, imaginarno identiteto. »Identiteta je torej vir problema, hkrati pa se v politiki, ki je zasnovana na tej identiteti, skriva rešitev problema.« (Kuhar, 2009: 24) Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011: 12) poudarjata, da so »javne politike [...] vpete v to nenehno kategoriziranje in tudi ustvarjajo kategorizacije, ki so ponavadi še statistično in strokovno podkrepljene ter so tako podlage ukrepanja akterjev javnih politik,« zato tudi raziskovalci problemov neenakosti in diskriminacije sledijo tem kategorijam. Pomembno pa je zavedanje, da »kategorije, s katerimi operiramo v javnih politikah, [...], nikdar niso nevtralne in prazne oznake – tudi če se tako predstavljajo –, temveč so uokvirjene v specifičnih kontekstih in v njih se vedno zrcalijo obstoječa razmerja moči« (ibid.: 13).

Čeprav so raziskovalci že v 70. in 80. letih 20. stoletja ugotavljali, da je diskriminacija lahko večplastna in da enodimenzionalno obravnavanje ni zadostno,

je koncept interseksionalnosti nastal šele leta 1989, ko je Kimberlé Crenshaw, ameriška feministka in teoretičarka, razpravljala o okoliščinah, ki spremljajo zaposlovanje temnopoltih žensk v ZDA, in se njihovo izkoriščanje ter izključevanje nahajata na presečišču spola, rase in razreda (Yuval-Davis, 2011: 4–5). Skoraj sočasno se je tudi v Evropi na področju postkolonialnega feminizma razvijala teorija, ki bi jo lahko poimenovali interseksionalnost (ibid.). Floya Anthias in Nira Yuval-Davis sta že na začetku 80. let raziskovali spol in etnično ločevanje v jugovzhodnem Londonu (ibid.: 5). Ker je bil to čas številnih razprav o rasi in rasizmu, sta želeli razmisliti o analitičnem statusu kategorije rase ter načinih konceptualizacije rasizma in nacionalizma, vprašanj rase in razreda, rase in spola, vlogi kategorije »črnca« v procesu rasizacije ter vlogi ideologij multikulturalizma, skupnosti in identitetnih politik v antirasističnih strategijah (Anthias in Yuval-Davis, 1996: vii). Zagovarjali sta, da se interseksijska analiza ne bi smela omejiti zgolj na tiste, ki se znajdejo na različnih robovih družbe, ampak bi se morale meje te analize razširiti na vse člane družbe, s tem pa bi interseksionalnost postala teoretski okvir za analizo družbene stratifikacije (Yuval-Davis, 2011: 8). F. Anthias (2002: 501) pozneje vpelje koncept translokalne pozicionalnosti in poudari, da vprašanj izključevanja, politične mobilizacije na podlagi kolektivne identitete ter naracije pripadanja in »drugega« ni mogoče ustrezno obravnavati, če se ne nahajajo znotraj drugih konstrukcij razlikovanja in identitete, zlasti okoli spola in razreda. Zato predlaga, da je »translokalna pozicionalnost« primernejši koncept za obravnavo vrste vprašanj, ki se nanašajo na pripadanje, ki ga pogosto pojmuje kot večplastno (ali hibridno) identiteto (ibid.).³

M. Hrzenjak in V. Jalušič (2011: 33) interseksionalnost opredelita kot

orientacijo, načelo in pot v raziskovanju kompleksnih neenakosti [...], ki izhaja iz [...] spoznanja, da diskriminacija, neenakosti in nasilje nimajo enega samega ali enotnega vira: denimo, diskriminacija na podlagi spola ne zajame enotno vseh žensk enako, temveč se dimenzija spola križa z drugimi strukturnimi viri neenakosti ali privilegijev (z razredno, narodno pripadnostjo ali s kakšnim drugim položajem).

Koncept intersekcije se oblikuje kot odgovor na kritiko identitetnih politik. K. Crenshaw (1991) izhaja iz teze, da je ključni problem identitetne politike v tem, da pogosto prekrije ali ignorira medskupinske razlike. Poleg tega ignoriranje razlik v skupinah pogosto pripomore k napetostim med skupinami, kar je še en problem

³ »Osredinjenost na lokalnost (in translokalnost) priznava pomen konteksta, naravo trditev in atributov ter njihovo produkcijo v kompleksnih in spreminjajočih se okoljih. Priznava tudi variabilnost nekaterih procesov, ki vodijo do bolj zapletenih, protislovnih in včasih dialoških položajev: to je tisto, kar je mišljeno z izrazom 'translokalnost'. Slednje se nanaša na zapletenost pozicionalnosti, s katero se soočajo tisti, ki se srečujejo z različnimi lokalnostmi in dislokalnostmi glede na spol, etnično pripadnost, nacionalno pripadnost, razred in rasizacijo.« (Anthias, 2002: 502)

identitetnih politik. In naprej, opozarja Kuhar (2009), se morajo posamezniki in posameznice, kadar antidiskriminacijske politike temeljijo na identitetnih politikah, identificirati z eno samo dimenzijo svojega lastnega kompleksnega položaja, da bi imeli dostop do pravic, svoje preostale identifikacije pa morajo zanemariti. Identitetna politika posamezne skupine unificira, ukrepi pa se nato sprejemajo v imenu te skupine, katere posamezniki naj bi imeli enake težave, pri čemer so spregledane druge osebne okoliščine, ki lahko součinkujejo in pripomorejo k diskriminatornim praksam, ki jih izkušajo posameznice in posamezniki v določeni identitetni skupini.

V nasprotju z identitetnimi politikami intersekcija pomeni obliko obravnavanja kompleksnih neenakosti. Pri tem ne gre zgolj za seštevanje različnih oblik in ravni diskriminacije, temveč za »novo realnost oziroma novo vsebino« (Kuhar, 2009: 26), ki nastaja na presečišču različnih osebnih okoliščin:

Posameznika, ki je diskriminiran zaradi več osebnih okoliščin hkrati, ne moremo v politiki obravnavati po posameznih osebnih okoliščinah ali v smislu seštevka diskriminacij, temveč skozi avtentično novo realnost diskriminacije, ki se vzpostavlja na intersekciji (ibid.).

»Intersekcionalni pristop naj bi tako zajel in prepoznal čim bolj realne življenjske situacije in procese, v katerih so posamezniki in posameznice izpostavljeni različnim mehanizmom politik diskriminacije in izenačevanja,« pravita M. Hrženjak in V. Jalušič (2011: 33–34), ki hkrati poudarjata, da »pri tem ponavadi ne gre za enosmerne procese in preproste povezave, temveč za kompleksen spoj različnih dimenzij, vplivov struktur in različnih akterjev.« Kuhar (2009: 28) opozarja na prehitro in nereflektirano navdušenje nad intersekcijskim pristopom, ki, kot zapiše, »nagovarja le drugi del problema identitetne politike«, in sicer problem prelitja ene identitete prek drugih, ne razrešuje pa popolnoma problema unifikacije identitetne skupine, ki se lahko z intersekcijo sicer bolj razdrobi, ne pa nujno preseže. Zato predlaga dopolnitev intersekcijskega pristopa z razumevanjem identitete kot kontinuuma, ki bi preprečeval »vzpostavljanje unificiranih in fiksnih identitetnih pozicij in bi hkrati nagovarjal tudi vprašanje intersekcije identitet«.

K. Crenshaw (1991) razlikuje med tremi tipi intersekcij, strukturno in politično intersekcijo ter intersekcijo reprezentacij. Pri strukturni intersekciji gre za vprašanje »ojačevanja« (Verloo v Kuhar, 2009: 29), torej kako ena identitetna pozicija krepi drugo, npr. »kako rasizem okrepi oziroma 'ojači' seksizem, kako razredne strukture okrepijo homofobijo, kako homofobija okrepi rasizem in tako naprej« (Kuhar, 2009: 29). Strukturna intersekcionalnost je torej razumljena kot položaj, ko posamezniki oziroma posameznice izkusijo neenakost zaradi navzkrižja strukturnih neenakosti in položajev, ki jih ustvarjajo institucije s svojimi definicijami položajev (Hrženjak in Jalušič, 2011). Politična intersekcija se nanaša na vprašanje, kako so si politike različnih skupin, ki jim posameznik ali posameznica hkrati pripada, lahko celo v nasprotju ali se popolnoma izključujejo. Lahko se je namreč zgodilo,

da je uspeh zahteve po večji enakosti ene skupine (definirane z eno samo dimenzijo) pripomogel bodisi k neenakosti posameznikov/posameznic te skupine, katerih položaj se je križal še s kakšno drugo dimenzijo, ali pa k diskriminaciji in celo stigmatiziranju neke druge skupine, ki se je znašla na skupnem identitetnem/kategorialnem presečišču. (Hrženjak in Jalušič, 2011: 36)

Politična intersekcionalnost se torej nanaša na vprašanje, ali (in kako) so kompleksne neenakosti in navzkrižni diskriminacijski mehanizmi pomembni za oblikovanje strategij v boju za odpravo neenakosti. Miele Verloo (v Kuhar, 2009: 29) politično intersekcijo opiše z »marginalizacijo določenih izključevanj«. Intersekcija reprezentacij nagovarja strukturo in politiko skozi optiko diskurza: »Crenshaw opozarja, da se takrat, ko en tip diskurza ne prepozna pomembnosti drugega tipa diskurza, pozicije moči, proti katerim sta oba diskurza usmerjena, okrepijo.« (Kuhar, 2009: 30) Poleg tipov intersekcije M. Hrženjak in V. Jalušič navajata še različne poti aplikacije intersekcionalnosti v raziskovanje, kar povzemata po McCallu (v Hrženjak in Jalušič, 2011: 40–41): antikategorialni pristop, intrakategorialni pristop in interkategorialni pristop. »Pri antikategorialnem pristopu gre za kritiko konstruiranih kategorij in za njihovo razgaljanje.« (ibid.) Ta pristop ne problematizira zgolj posameznih kategorij, temveč kakršnokoli kategorizacijo, kar lahko ima, kot opozarjata avtorici, »v realpolitičnem svetu za posledico izgubo osnove za kakršnokoli zahtevo po politični enakosti skupin in popolno individualizacijo problemov ali popolno politiko razlik«. Interkategorialni pristop poudarja različnost in multiplost identitet znotraj kategorije, intrakategorialni pristop pa poskuša kombinirati različne kategorije med seboj.

Na tem mestu je pomembno analitično ločiti še multiplo oziroma večplastno diskriminacijo od intersekcijske diskriminacije:

Multipla ali večplastna diskriminacija v nasprotju z intersekcijsko ne govori o »novi vsebini«, ki se vzpostavlja ob križanju več osebnih okoliščin, temveč različne oblike diskriminacije, ki jim je posameznik potencialno izpostavljen, razume v obliki seštevek. (Kuhar, 2009: 30)

Ključna razlika med intersekcijsko in multiplo diskriminacijo je torej ta, da intersekcijska upošteva presek diskriminacij (presek je nova vsebina diskriminacije), multipla diskriminacija pa označuje seštevek diskriminacije. V realnosti je seveda včasih težko razlikovati med oblikami diskriminacije (ibid.: 31). M. Hrženjak in V. Jalušič (2009: 34) temu dodajata, da intersekcijski pristop ne dodaja novih dimenzij ali virov neenakosti, temveč se ukvarja z njihovo prepletenostjo in načinom, kako so utemeljeni v konkretnih situacijah in v času. Pri multipli diskriminaciji pa gre za postopke in dejanja, ki posameznika ali posameznico diskriminirajo na podlagi več okoliščin hkrati, pri čemer gre ponavadi za seštevek dimenzij ali osi diskriminacije.

Interseksijski pristop je torej v slovenskem raziskovalnem prostoru teoretsko dobro utemeljen. Na področju empiričnih raziskav sicer prevladuje enodimenzionalni pristop, a so slovenske raziskovalke in raziskovalci, kot bomo pokazali v nadaljevanju, že zgodaj v svoje raziskovalne načrte začeli vpeljevati elemente interseksijske metode, da bi presegli omejitve osredinjenosti zgolj na eno osebno okoliščino, ki pogosto spregleda kompleksnost družbene realnosti.

Prevlada enodimenzionalnega pristopa k raziskovanju diskriminacije

Obravnava raziskav o diskriminaciji v Sloveniji, ki so bile objavljene med letoma 1991 in 2018, vključuje zbrane raziskave s področja diskriminacije na podlagi spola, etnične ali nacionalne pripadnosti, spolne usmerjenosti in religije. V nadaljevanju je predstavljena vsaka od naštetih skupin raziskav s poudarkom na obravnavi ugotovitev vidnejših raziskav.⁴

Spol kot temeljna raven diskriminacije

Zbrane raziskave s področja diskriminacije na podlagi spola se tematsko osredinjajo na mehanizme in prakse diskriminacije žensk na področjih političnega delovanja in njihove zastopanosti v politični sferi,⁵ zaposlovanja in dela,⁶ raziskovanja in znanosti,⁷ izobraževanja⁸ in zasebne sfere.⁹ Poleg tega so med

⁴ Zbiranje raziskav je potekalo na dva načina. Večino raziskav smo našli v bazi Cobiss pod ključno besedo »diskriminacija«, pregledali pa smo še zadetke po 14 avtorjih, ki se pogosteje pojavljajo pod ključno besedo »diskriminacija«. Ker predvsem v obdobju med letoma 1991 in 2004 beseda »diskriminacija« pogosto ni bila označena med predmetnimi oznakami in zato sistem Cobiss ni prikazal določene raziskave, smo ta način iskanja dopolnili še s pregledom publikacij založb in organizacij, ki so objavljale s področja (anti)diskriminacije, kot so Mirovni inštitut, FSD, ZRC SAZU ipd., pa tudi z zadetki prek iskalnika Google.

⁵ Npr. Antić Gaber, 2000; 2006a; 2006b; 2011; Antić Gaber in dr., 2003; 2009; Antić Gaber in Ilon-szki, 2003; Fink Hafner in Krašovec, 2000; 2004; Gortnar, 2004; Jalušič in Antić Gaber, 2001; Krašovec in Fink Hafner, 2004; Podreka in Antić Gaber, 2015; Primorac in dr., 2018; Selišnik in Antić Gaber, 2015; Šori in Humer, 2015.

⁶ Npr. Barbič, 2000; Hrženjak, 2007; Kanjuo-Mrčela, 1996; Kanjuo-Mrčela in dr., 2010; 2012; Sedmak in Medarič, 2007; Slana, 2010.

⁷ Npr. Jogan, 1997; 2001; 2006; Mladenić, 2006a; 2006b; Novak, 2006; Oblak, 2010; Šadl, 2006; Ule, 2013; Zgaga, 2015.

⁸ Npr. Jogan, 2009; Mencin Čeplak in Tašner, 2009; Tašner in Rožman, 2015.

⁹ Npr. Antić Gaber, 2017; Hrženjak, 2001; Humer in dr., 2016; Leskošek in dr., 2010; Mednarodna splošna družboslovna anketa, 2002; Podreka, 2017; Sedmak in dr., 2006; Šadl, 2000; Urek, 2013.

zbranimi raziskavami tudi študije s področja prostitucije,¹⁰ vloge žensk v RKC,¹¹ seksističnega diskurza¹² in medijskih sistemov glede na enakost spolov.¹³

Na področju politične participacije žensk je pomembna raziskava Milice Antić Gaber (2000), ki se ukvarja z vlogo žensk v strankarski politiki v državah vzhodne in srednje Evrope in ugotavlja, da so politične stranke ključni dejavnik, ki posredno in neposredno vpliva na možnosti za politično delovanje žensk. Posreden vpliv se kaže predvsem v ideologiji stranke, organiziranosti strank in (ne)formalnih pravilih. Neposreden vpliv pa je mogoče zaznati v programih stranke, načinih kandidiranja in odnosu stranke do kvot, kar pomeni znatno oviro za številnejše vstopanje žensk v politiko (ibid.). Raziskava Danice Fink Hafner in Alenke Krašovec (2000) ugotavlja, da so do žensk bolj odprte majhne nove stranke, ki se v javnosti pojavijo tik pred volitvami, ter majhne nove stranke, pri katerih obstaja negotovost v zvezi s prestopanjem parlamentarnega praga. Ugotovitve raziskav iz tujine so pokazale, da se stranke najprej in v večji meri odprejo do žensk na lokalni ravni, kar pa se pri omenjeni raziskavi v Sloveniji ni potrdilo (ibid.). S sorodno temo se ukvarja raziskava o zastopanosti žensk v predstavniških političnih telesih na lokalni in nacionalni ravni (Fink Hafner in Krašovec, 2004), ki poskuša odgovoriti na vprašanje, ali proporcionalni volilni sistemi omogočajo večjo izvoljivost žensk v politična predstavniška telesa kot večinski volilni sistemi. Rezultati med drugim kažejo, da je delež kandidat in izvoljenih svetnic, ki so kandidirale na lokalnih volitvah po proporcionalnem sistemu, večji od deleža kandidat in izvoljenih svetnic, ki so kandidirale na lokalnih volitvah po večinskem sistemu. Ena pomembnejših ugotovitev raziskave je, da zvrst volilnega sistema na lokalni in nacionalni ravni ni bistveni dejavnik za izvolitev žensk v institucionalno politiko (ibid.), da so torej ženske v političnih telesih neenako zastopane ne glede na značilnosti volilnega sistema.

Naslednji sklop raziskav obravnava diskriminacijo žensk na področju zaposlovanja in dela, kjer omenjamo raziskavo Aleksandre Kanjuo-Mrčela (1996), ki na podlagi intervjujev in ankete analizira spolno konstrukcijo menedžerskih vlog in obstoj steklenih stropov za ženske v menedžmentu. Ugotovitve kažejo, da so ženske na najvišjih položajih podrepzentirane kljub njihovi visoki prisotnosti na področju plačanega dela s polnim delovnim časom, visoki stopnji izobrazbe in relativno ugodnemu institucionalnemu okolju. Raziskava potrdi prisotnost spolno strukturiranih vzorcev v podjetjih. Med razloge za podzastopanost žensk spadajo po mnenju intervjuvanih njihove obveznosti v družini, pomanjkanje samozavesti, nizke aspiracije, emocionalna nestabilnost, pogostejša odsotnost z dela, stereotip-

¹⁰ Npr. Pajnik, 2004; 2008; Radačič in Pajnik, 2017; Zavratnik Zimic in dr., 2005.

¹¹ Npr. Jogan, 2005; 2013.

¹² Npr. Jogan, 2001; Kuhar, 2001a.

¹³ Npr. Pajnik in Petković, 2017; Petković, 2016.

ne predstave o menedžerkah in diskriminacija na področju zaposlovanja in napredovanja. Raziskava ugotavlja še, da je pomemben dejavnik, ki vpliva na uspeh menedžerk, družina, iz katere izhajajo (ibid.).

Pri delitvi plačanega in neplačanega dela na podlagi spola je pomembna študija Majde Hrženjak (2007), ki ugotavlja, da bi večina respondentk (ženske v gospodinjstvih z malimi otroki) bila pripravljena plačevati storitve na področju plačanega domačega dela, predvsem zato, da bi imele več prostega časa in bi se lahko posvetile izobraževanju in karieri. V segmentu dolgotrajno brezposelnih žensk bi se za primerno plačilo na področju plačanega domačega dela zaposlila nekaj več kot polovica intervjuvanih, predvsem mlajše dolgotrajno brezposelne ženske s končano osnovnošolsko ali strokovno izobrazbo. Domače neplačano delo je za precej vprašanih žensk v gospodinjstvih z malimi otroki ovira pri plačanem poklicnem delu in uveljavljanju. Raziskava kaže na prevladovanje asimetrične delitve domačega dela, kar rezultira tudi v neenakopravnem položaju žensk na trgu dela (ibid.).

S položajem žensk na področju raziskovanja in znanosti se je že v 90. letih ukvarjala raziskava, ki se osredinja na asistentke in docentke z Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru (Jogan, 1997). Izsledki kažejo, da se omenjene še vedno srečujejo z ovirami, ki se manifestirajo v prikritih in neposrednih oblikah diskriminacije. Sem spadajo negativni predsodki do žensk v znanosti, večji nadzor v zvezi z učinkovitostjo dela in preobremenjevanje z rutinskimi deli. Študija kaže, da je akademska kariera žensk povezana z večjimi vlaganji in odrekani (še posebno v zasebnem življenju) (ibid.). Tudi novejša raziskava položaja znanstvenic v slovenski akademski sferi (Hofman, 2017) kaže na večji delež žensk z bolj prekarnimi zaposlitvami, kot so pogodbe za določen čas ali krajši delovni čas, in to celo na družboslovnih in humanističnih področjih, kjer je številčno več študentk, doktorskih kandidatk in asistentk z doktoratom kot njihovih moških kolegov. Raziskava dodaja še perspektivo generacijske pripadnosti na intersekciji s spolom (ibid.). Ena vidnejših raziskav na področju raziskovanja in znanosti v luči diskriminacije na podlagi spola je bila opravljena v okviru Komisije za ženske v znanosti pri Ministrstvu za znanost RS (Ule, 2013). Izsledki kažejo, da je spol še vedno pomemben dejavnik institucionalnega in poklicnega življenja v znanosti. To med drugim potrjuje tudi dejstvo, da je večina položajev, ki jih zasedajo znanstvenice, vezanih predvsem na pedagoško delo, ki ima manjši vpliv na karierno napredovanje in ugled v akademski sferi (ibid.). Podobno kot Mirjana Ule, ki opozarja na obstoj t. i. »moške akademske kulture«, tudi Zdenka Šadl (2006) omenja t. i. »moška omrežja«, ki znanstvenicam pomenijo oviro pri akademskem napredovanju.

Prva večja kvantitativna javnomnenjska raziskava o položaju žensk v zasebni sferi, ki je obravnavala odnos do nasilja v družinah v Sloveniji in analizo obstoječega stanja na tem področju (Sedmak in dr., 2006), ugotavlja, da so ženske, ki so na splošno pogostejše žrtve nasilja v družini, bolj občutljive za nasilje v družini in družbi na splošno. Kljub večji izpostavljenosti fizičnemu, psihičnemu in/ali spolnemu nasilju so slabše informirane glede zakonodaje s tega področja, hkrati pa

izkazujejo manjšo pripravljenost po boljši informiranosti o tej problematiki kot moški. Čeprav ženske dojemajo nasilje v družini kot problematiko, ki bi potrebovala več javne razprave, in menijo, da je prepogosto skrita za štirimi stenami, pa tedaj, ko so žrtve nasilja, iščejo pomoč in podporo v neformalni socialni opori (npr. pri prijateljih in članih družine) in se redko obrnejo na policijo (ibid.). Ključna ugotovitev ene od raziskav, ki specifično obravnava nasilje nad ženskami v zasebni sferi (Urek, 2013), je, da je bila v Sloveniji vsaka druga ženska od dopolnjenega 15. leta starosti žrtev katere od oblik nasilja. Najpogostejše je psihično in fizično nasilje, sledi premoženjsko nasilje, nasilje, povezano z omejevanjem gibanja, in spolno nasilje. Vsaka druga ženska je doživela nasilje tudi v zadnjem letu pred raziskavo, najpogostejše psihično nasilje. Raziskava je ovrgla mit, da se nasilje dogaja samo med pripadnicami nižjih družbenih razredov in/ali ženskami iz drugih deprivilegiranih družbenih skupin (ibid.).

Na podlagi pregleda zbranih raziskav o diskriminaciji na podlagi spola je videti, da so bile v 90. letih opravljene raziskave, ki analizirajo diskriminacijo žensk na vodilnih položajih v gospodarstvu ter položaj znanstvenic v Sloveniji in ovire, s katerimi se pri svojem delu srečujejo, torej tematike, ki so v raziskovanju aktualne še danes. Na začetku novega tisočletja prevladujejo študije, ki tematizirajo položaj žensk v parlamentarni politiki, mehanizme in politike, ki spodbujajo participacijo žensk v institucionalni in strankarski politiki, ter zastopanost interesov žensk v javnem življenju. Poleg tega v tem obdobju zasledimo tudi obravnavo diskurza o samskih ženskah v povezavi z zdravljenjem neplodnosti z biomedicinsko pomočjo in dostopom do umetne oploditve. V obdobju po letu 2005 pa je mogoče zaznati porast raziskav, ki se osredinjajo na položaj žensk v znanosti, na trgu delovne sile na splošno ter usklajevanje plačanega in skrbstvenega dela v zasebni sferi. Po letu 2006 postane pomembna tema raziskovanja nasilje nad ženskami v zasebni sferi.

Homofobija in prevlada heteronormativnega okvira v javnosti

Zbrane raziskave o diskriminaciji na podlagi spolne usmerjenosti se ukvarjajo s področji, ki se nanašajo na vsakdanje življenje gejev in lezbijk,¹⁴ homofobijo,¹⁵ diskurz o homoseksualnosti,¹⁶ vprašanje homoseksualnosti v okviru izobraževal-

¹⁴ Npr. Blažič, 2016; Kuhar, 2001c; 2007; Perger in dr., 2018; Švab in Kuhar, 2005a; 2005b; 2014.

¹⁵ Npr. Kuhar in dr., 2011; Kuhar in Magić, 2008.

¹⁶ Npr. Kuhar, 2003a; 2003b; 2004; Kuhar in Šori, 2017; Perger in Mencin Čeplak, 2017.

nega procesa,¹⁷ istospolne družine¹⁸ ter na vprašanje pravne ureditve položaja istospolno usmerjenih oseb (kot posameznikov) ter pravno ureditev istospolnih partnerstev in razmerij, ki so povezana s položajem otrok v istospolnih družinah.¹⁹

Prva slovenska sociološka empirična raziskava, ki tematizira vsakdanje življenje gejev in lezbijk, temelji na longitudinalni študiji, ki sta jo opravila Alenka Švab in Roman Kuhar (2005a; 2005b; 2014). Temeljna ugotovitev raziskave pravi, da so geji in lezbijke v Sloveniji heterogena skupnost, ki pa jim je skupna izpostavljenost visoki stopnji nasilja oziroma strahu pred morebitnim nasiljem v vsakdanjem življenju.

Pri proučevanju homofobije je relevantna monografija *Obrazi homofobije* (Kuhar in dr., 2011), ki iz sociološke in pravne perspektive obravnava različne vidike in funkcije homofobije ter nagovarja družbeno dimenzijo sovraštva do istospolnih oseb v Sloveniji. Raziskava je pokazala, da se respondenti in respondentke, ki so sodelovali v fokusnih skupinah, v času svojega šolanja pri pouku niso pogovarjali o temah, ki so povezane s homoseksualnostjo. Ta ugotovitev drži zlasti za starejše od trideset let, medtem ko so mlajši poročali, da je bila homoseksualnost pri pouku občasno omenjena, kar pa je bilo predvsem odvisno od lastne pobude učitelja oziroma učiteljice. Temeljni prispevek raziskave je v ugotovitvi, da intervjuvani homoseksualnosti niso razumeli kot duševno bolezen ali za šolski prostor neprimerno temo, ampak so v njej videli predsodek, ki izključuje določeno družbeno skupino posameznikov in posameznic. Na drugi strani pa so pri iskanju rešitev respondenti še vedno izhajali iz heteronormativnega okvira (npr. eden od odgovorov se je glasil, da je treba pokazati, da so prav taki kot mi) (ibid.).

V okviru diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti beležimo tudi raziskave, ki se dotikajo homoseksualnosti v procesu izobraževanja. Raziskava, ki jo je opravila Tanja Renner (2009), ugotavlja, da bi obravnava tem, povezanih s homoseksualnostjo, v zgodnjih letih izobraževanja pripomogla k zmanjševanju predsodkov in stereotipov, ki se pojavljajo v povezavi z njo. Druga od raziskav s tega področja (Komidar in Mandeljč, 2009) ugotavlja visoko stopnjo heteronormativnosti slovenskega šolskega sistema. Ta se kaže v tem, da so v učbenikih obravnavane le heteroseksualne podobe, v učnih načrtih pa niso jasno navedeni učni cilji, ki bi bili povezani s homoseksualnostjo. Poleg tega učenci poročajo, da se o homoseksualnosti niso veliko pogovarjali v šoli (ibid.). Omeniti velja tudi raziskavo (Tuš Špilak, 2010), ki se v tem pogledu osredinja na vzgojiteljice in njihove pomočnice v slovenskih vrtcih. Čeprav analiza kurikuluma kaže, da so v njem nastavki za govor o istospolnih družinah v vrtcu, pa avtorica ugotavlja, da so slovenski vrtci še vedno izrazito heteronormativno naravnani (ibid.).

¹⁷ Npr. Komidar in Mandeljč, 2009; Maljevac in Magić, 2009; Renner, 2009; Tuš Špilak, 2010.

¹⁸ Npr. Sobočan, 2009; Zaviršek in Sobočan, 2012.

¹⁹ Npr. Kogovšek Šalamon, 2010; Mencin Čeplak in Kuhar, 2010; Rajgelj, 2010; 2015.

V letu 2009 sledi prva raziskava o istospolnih družinah v Sloveniji (Sobočan, 2009), ki opozarja na probleme istospolnih družin (npr. njihova nevidnost v javnosti, priprava otroka na vsakdanje izzive), kot tudi teme, ki jih postavljajo visoko na vrednotni lestvici (npr. pomen skupnosti »roza mamic«, želja po vključenosti in razkritju v javnosti). Kljub nekaterim identificiranim težavam je raziskava pokazala, da imajo družine, ki so bile vključene v raziskavo, pozitivne izkušnje s širšo družbo in javnimi institucijami. Pri tem pa velja pripomniti, da je bila večina otrok v času izvajanja raziskave v zgodnjem otroštvu, zato še niso bili soočeni z izkušnjo umeščenosti v kompleksnejša družbena okolja (ibid.).

Največ zbranih raziskav o diskriminaciji na podlagi spolne usmerjenosti je bilo opravljenih na področju vsakdanjega življenja gejev in lezbijk. Po številčnosti jim sledijo raziskave, ki tematizirajo diskurz o homoseksualnosti, in sicer v medijskih besedilih, spletnih komentarjih, sovražnih grafitih in s strani predstavnikov RKC. V nasprotju z raziskavami s področja vsakdanjega življenja gejev in lezbijk, ki jih beležimo od leta 2001 naprej, se raziskave, ki se nanašajo na položaj istospolnih družin, pojavijo šele po letu 2009. Po tem letu pa zasledimo tudi raziskave, ki proučujejo vprašanje homoseksualnosti v okviru izobraževalnega procesa ter pravne ureditve položaja istospolno usmerjenih oseb in njihovih partnerskih razmerij.

Begunci, izbrisani, migrantke: diskriminacija na trgu dela in nevidnost v družbi

Zbrane raziskave s tega področja tematizirajo različne prakse diskriminacije beguncev na začetku 90. let; »prebežnikov« v času t. i. »prebežniške krize« in beguncev v času t. i. »begunske krize« ter migrantov iz »tretjih držav«. Večina omenjenih raziskav temelji na diskurzivni analizi medijskih besedil.²⁰ Prav tako smo zaznali raziskave, ki obravnavajo življenjske izkušnje prebežnikov;²¹ položaj potomcev priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije;²² oseb, ki so bile leta 1992 izbrisane iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije;²³ Romov;²⁴ pripadnikov in

²⁰ Npr. Doupona in dr., 2001; Jalušič, 2001; Janko Spreizer in dr., 2004; Kogovšek Šalamon in Bajt, 2016; Kovačič, 2001; Kuhar, 2001b; Kuzmanič, 1998; 1999; 2001; Pajnik, 2007; Šaina in Turnšek, 2017; Velikonja, 2017; Žagar, 2002.

²¹ Npr. Pajnik in dr., 2001.

²² Npr. Medvešek, 2006; 2007; Medvešek in dr., 2009; Mujkanović, 2013.

²³ Npr. Čuček, 2006; Dedič in dr., 2003; Kogovšek Šalamon, 2008; Kogovšek Šalamon in dr., 2010; Kovačič, 2006; Vezovnik, 2010; Zorn, 2004.

²⁴ Npr. Dedič, 2003; Dedič in Kogovšek Šalamon, 2006; Erjavec in dr., 2000; Gomboc Mrzlak, 2009; Komac, 2005; Krek, 2005; Kuhar, 2012; Muršič, 2012; Oberstar, 2005; Peček in Munda, 2015; Petković, 2003; 2004; 2005; Podvršič, 2012; Pureber, 2012; Urh, 2012; Urh in Demšar, 2005; Vezjak, 2008; Videmšek in Sobočan, 2012; Vzporedna življenja, 2011; Zorn in Sobočan, 2010.

pripadnic slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji;²⁵ državljanov iz t. i. »tretjih držav«²⁶ in pripadnikov in pripadnic etničnih manjšin na splošno.²⁷

Najprej omenimo raziskave, ki obravnavajo prihod beguncev v Slovenijo na začetku 90. let. Analiza javne retorike v Sloveniji v obdobju med letoma 1992 in 1993 je denimo pokazala na tematizacijo beguncev kot varnostnega problema in grožnje javnemu redu (Doupona in dr., 2001). Druga pomembna študija s tega področja (Spreizer in dr., 2004) se fokusira na položaj beguncev iz Bosne in Hercegovine, ki jim status beguncev ni bil uradno podeljen, in ugotavlja, da je konstrukcija tujstva pri beguncih povezana z izkušnjo ksenofobije in diskriminacije s strani slovenskih državnih institucij in širše družbe (ibid.). Poleg tega je bila opravljena primerjava (Žagar, 2002) med medijskim poročanjem v primeru prihodov beguncev v Slovenijo na začetku 90. let in v primeru »prebežniške krize« v letu 2001, ki ugotavlja, da so tako begunci kot prebežniki predstavljeni kot »družbeni škodljivci« in da generiranje ksenofobije ne poteka le prek glasnih manifestacij in militantnih sloganov, ampak tudi z uporabo »mehkih« besed in spodbujanja podobe »normalnosti« (ibid.).

Glede položaja priseljencev na trgu dela so Mojca Pajnik, Veronika Bajt in Sanja Herič (2010) obravnavale položaj migrantov iz »tretjih držav« na trgu dela v Sloveniji in ugotovile, da aktualne politike, usmerjene v domnevno zaščito domačega trga dela (pred migranti), poglobljajo slabe delovne in življenjske razmere migrantov, ki se soočajo z nizko ali nikakršno stopnjo socialne varnosti, devalvacijo znanja in izobrazbe, jezikovnimi ovirami in diskriminacijo. Z ekonomsko krizo je položaj migrantskih delavcev zaradi protekcionistične državne politike zaposlovanja postal še bolj ranljiv, kot sta v analizi migrantskih nakazil v države izvora ugotavljali M. Pajnik in V. Bajt (2010). Omenimo še raziskavo (Medvešek in dr., 2009), ki tematizira položaj priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev na trgu dela v Sloveniji. V izsledkih raziskave je bilo mogoče zaznati t. i. »mehko etnično diskriminacijo«, ki je na delovnem mestu vpeta v medosebne odnose. Poleg tega je bila etničnost pripoznana kot pomemben dejavnik družbene stratifikacije (ibid.).

Beležimo tudi raziskave, ki se osredinjajo na položaj potomcev priseljencev v Sloveniji. Zasledili smo dve raziskavi, ki tematizirata vlogo vzgojno-izobraževalnega sistema pri družbenem vključevanju/izključevanju potomcev priseljencev z območja držav nekdanje Jugoslavije. Prva (Medvešek, 2006) zaznava diskriminacijo teh učencev s strani pedagoškega osebja in kaže na to, da vzgojno-izobraževalni sistem v Sloveniji ne daje ustreznih znanj, ki bi pripomogla k razvoju spoštovanja etnične in kulturne raznolikosti. Druga raziskava (Mujkanović, 2013) podobno

²⁵ Npr. Medarič, 2009.

²⁶ Npr. Medvešek in Bešter, 2010; Pajnik in Bajt, 2010; 2011; Pajnik in dr., 2010.

²⁷ Npr. Brezigar, 2009; Kralj, A., 2008; Nahtigal, 2009.

ugotavlja diskriminacijo priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije v vzgojno-izobraževalnih institucijah v Sloveniji, in sicer s strani vrstnikov in pedagoškega osebja, odgovornost za obstoječe stanje pa pripisuje tudi šolskemu sistemu in državni politiki. Na podlagi izsledkov raziskave so bile oblikovane smernice za odpravo diskriminacije na podlagi etnične pripadnosti, ki zajemajo izobraževanje pedagoškega osebja za interkulturno pedagogiko ter spodbujanje strpnosti (ibid.). Na področju raziskav, povezanih z obravnavo potomcev priseljencev, beležimo še študijo (Medvešek, 2007), ki poskuša ugotoviti, kako se potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije identificirajo glede na nekatere demografske in druge kazalce (npr. državljanstvo, etnična pripadnost, jezik, religija, spol, starost, stopnja izobrazbe). Raziskava med drugim ugotavlja boljši položaj potomcev priseljencev v primerjavi s položajem priseljencev, saj se glede več kazalnikov približuje strukturi večinskega prebivalstva (ibid.).

Zbornik z naslovom *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja* (Dedić in dr., 2003) vključuje dve raziskavi s področja etnične diskriminacije. Prva temelji na analizi diskriminacije v postopkih pridobivanja oz. dodeljevanja državljanstva Republike Slovenije po osamosvojitvi Slovenije. Avtorice raziskave sklenejo, da je v postopkih pridobivanja slovenskega državljanstva na področju sukcesijske problematike mogoče zaznati sistematično in množično kršenje človekovih pravic. Poudarek študije vključuje kritično razumevanje preteklosti v obdobju po osamosvojitvi Slovenije, saj prepoznava kršitve človekovih pravic, ki so direktno povezane z graditvijo nacionalne države. Druga študija s področja izbriša se osredinja na analizo vsakdanjih izkušenj izbrisanih. Ugotovitve kažejo, da so bile izbrisanim kršene številne pravice, med drugim: nezmožnost legalne zaposlitve ali izguba zaposlitve; odrekanje pravice do prislužene pokojnine; nemožnost nakupa in prodaje nepremičnine; razdruževanje družinskih skupnosti; onemogočanje prostega gibanja prek državnih meja; izključenost iz politične participacije in onemogočanje javnega delovanja ter onemogočen prejem socialne pomoči. Raziskava torej opozarja na sistematičnost kršenja pravic določene skupine ljudi na podlagi državljanstva (ibid.).

Pri diskriminaciji na podlagi etničnosti beležimo po letu 2000 številne raziskave, ki tematizirajo romsko skupnost. Med njimi velja posebej omeniti dve, ki sta objavljeni v zborniku *Država želi, da ostanemo cigani!*. Prva (Urh, 2012) obravnava etnično diskriminacijo in zatiranje Romov s poudarkom na analizi etničnih predsodkov do Romov. V tem okviru avtorica proučuje razsežnosti besede »cigan« in z njo povezana rekla, ki so močno vpeta v slovenski kulturni prostor. Raziskava se dotakne tudi institucionalne diskriminacije in pokaže, da so strokovni delavci na področju vzgoje in izobraževanja soudeleženi v procesih, ki pripomorejo k diskriminaciji Romov (ibid.). Druga raziskava iz tega zbornika (Kuhar, 2012) analizira medijske podobe Romov v tiskanih in elektronskih medijih v Sloveniji, pri čemer avtor na podlagi analize poročanja o Romih v dvanajstih slovenskih medijih ugotavlja, da je podoba Romov pogosto enodimenzionalna in da se Romi najpogosteje

pojavnajo v binarnem diskurzivnem razmerju, ki temelji na distinkciji med nami in onimi.

Pozornost velja nameniti tudi raziskavam, ki se ukvarjajo s pojavom nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi na podlagi analize stališč. Raziskava Mojce Medvešek (2007) pokaže na porast etnične distance ob koncu 80. in v začetku 90. let ter bolj omiljena stališča v letu 2003, ki so podobna stališčem iz 70. in z začetka 80. let. Druga vidnejša ugotovitev raziskave je, da priseljenci in njihovi potomci doživljajo več nestrpnosti s strani pripadnikov večinskega naroda, kot so je v obdobju pred letom 1991. O večji nestrpnosti so poročali pripadniki srbske in bošnjaške manjšine, pri čemer so moški pogosteje zaznavali porast nestrpnosti kot ženske (ibid.).

Medtem ko v 90. letih spolno specifične izkušnje priseljenk niso bile v ospredju raziskovanja, postane tako proučevanje bolj razširjeno po letu 2005. Sanja Cukut Krilić (2009) je raziskovala pomen spola za razumevanje migracijskih procesov in njihovih različnih klasifikacij in prek analize osebnih zgodb priseljenk pokazala, da ne gre zgolj za individualne izkušnje drugosti, temveč za diskriminacijo, ki jo sistematično oblikujejo družbeni odnosi, povezani s spolom, razredom, etnično pripadnostjo in zakonitim statusom posameznice. Špela Razpotnik (2013) je raziskovala izkušnje potomcev in potomk priseljencev v Sloveniji in opozorila na specifičnost izkušnje kulturne in identitetne dvojne pripadnosti državi izvora in priselitve, ki pa se pri ženskah še dodatno zaplete zaradi novih in starih spolnih vlog. Te raziskave²⁸ torej presegajo enodimenzionalnost in razkrivajo intersekcionalne dimenzije.

Obravnava raziskav s področja diskriminacije na podlagi etnične ali nacionalne pripadnosti v obdobju med letoma 1991 in 2018 kaže, da je bilo največ zbranih raziskav opravljenih na temo romske skupnosti. Te se začnejo pojavljati po letu 2000 in se kontinuirano pojavljajo do leta 2015. Po številčnosti sledijo raziskave s področja analize diskurza o beguncih v začetku 90. let, »prebežnikih« v času t. i. »prebežniške krize« ali beguncih v času t. i. »begunske krize. Šlo je predvsem za analizo medijskih besedil, izjav politikov in državnih uradnikov. Čeprav je bil izbris oseb iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije opravljen v letu 1992, zasledimo prve raziskave o tej problematiki šele po letu 2003, kar je posledica dejstva, da je bil izbris šele deset let po dogodku javno prepoznan kot diskriminatorno dejanje države, pred tem pa je bil skrit v individualnih zgodbah izbrisanih. Po letu 2006 pa opazimo raziskave, ki proučujejo položaj potomcev priseljencev iz nekdanje Jugoslavije, pa tudi položaj migrantov iz drugih držav. Prav tako začnejo raziskave upoštevati spol kot dodatno osebno okoliščino in raziskovati specifične izkušnje migrantk in priseljenk.

²⁸ Poleg izpostavljenih npr. tudi Bajt in Pajnik, 2010; Cukut Krilić, 2009; Hrženjak in Pajnik, 2015; Milharčič Hladnik in Mlekuž, 2009; Razpotnik, 2013; Vidmar Horvat, 2014.

Muslimani kot Drugi

Zbrane raziskave o diskriminaciji na podlagi religije se pretežno ukvarjajo z odnosom slovenskega prebivalstva do islama,²⁹ v tem kontekstu pa je tematiziran tudi diskurz o muslimanih v Sloveniji³⁰ in pokrivanje muslimanskih žensk.³¹

Na področju verske diskriminacije velja najprej omeniti raziskavo Anje Zalta (2007), ki proučuje odnos slovenskega prebivalstva do islama. Izsledki ankete med islamskimi skupnostmi v Sloveniji osvetlijo težave, s katerimi se soočajo muslimani v Sloveniji, hkrati pa pokažejo na njihovo pripravljenost na dialog s slovensko družbo. Med imanentne problematike, ki jih zaznavajo muslimani v Sloveniji, spadajo nepoznavanje islama, njegovo enačenje s terorizmom, ksenofobija in dolgotrajni postopki v zvezi z gradnjo ustreznega verskega objekta (ibid.). Diskurze ob načrtovanju in gradnji islamskega versko-kulturnega centra sta analizirala Robert Bobnič in Andreja Vezovnik (2013) in pokazala, da argumenti proti gradnji temeljijo na esencialističnih predpostavkah, ki islam slikajo kot grožnjo, kot mitsko tujost, ki je zastrta in sovražna, pripadnike islamske skupnosti pa kot tujce, ki so nezdružljivi z narodovim bistvom. Analizi medijskih diskurzov sta dodala še analizo arhitekturne podobe centra, ki z modernim arhitekturnih slogom pripomore k normalizaciji in demistifikaciji islama (ibid.).

Maja Pucelj in Ksenija Šabec (2017) sta opravili kvalitativno in kvantitativno raziskavo, ki se osredinja na obravnavo sovražnega govora, usmerjenega proti beguncem in migrantom z Bližnjega vzhoda in severne Afrike v času t. i. »begunske krize« ter proti pokritim muslimanskim ženskam v Sloveniji. Ugotovitve na podlagi spletne ankete in polstrukturiranih intervjujev kažejo na obstoj in krepitev sovražnega govora do obravnavanih družbenih skupin (ibid.). Fenomen pokrivanja v religijskem kontekstu obravnava tudi A. Zalta (2018), ki tematizira motive pokrivanja med muslimankami in kristjankami (krščanskimi redovnicami) v Sloveniji. Raziskava poskuša identificirati razloge za pokrivanje in detektirati diskriminatorne prakse, ki so z njim povezane. Poleg tega se je kot relevantno vprašanje pojavljalo nošenje verskih simbolov v javni sferi. Ugotovitve kažejo na dve vrsti diskriminacije na podlagi vidnih verskih znakov, in sicer diskriminacijo na javnih mestih (neodobravanje in izogibanje s strani mimoidočih) in diskriminacijo pri iskanju zaposlitve (ibid.). Pri raziskavah diskriminacije muslimanskih žensk gre za vpeljevanje intersekcijskega vidika, saj gre v teh primerih za preplet in součinkovanje osebnih okoliščin spola in verske pripadnosti.

V ospredje zbranih raziskav o diskriminaciji na podlagi religije je postavljen položaj muslimanov v Sloveniji, odnos večinskega prebivalstva do te manjšine in diskurz o muslimanih v Sloveniji. Ena ključnih problematik, v okviru katerih je bil

²⁹ Npr. Dragoš, 2002; Zalta, 2007.

³⁰ Npr. Dragoš, 2004; Kalčič, 2006; Pucelj in Šabec, 2017.

³¹ Npr. Zalta, 2018.

analiziran diskurz o muslimanih, je bila povezana z gradnjo muslimanskega kulturnega centra z džamijo v Ljubljani. Obravnava vseh zbranih raziskav pa pokaže, da je področje raziskovanja diskriminacije na podlagi religije najmanj zastopano v primerjavi z raziskavami o diskriminaciji na podlagi spola, spolne usmerjenosti in etnične pripadnosti.

Uveljavitev intersekcijske perspektive

Obilica raziskav, omenjenih zgoraj, sicer kaže na prevlado enodimenzionalnega pristopa pri proučevanju diskriminacije, torej osredinjenost na eno od osebnih okoliščin, ki posameznice in posameznike postavljajo v manjšinski družbeni položaj. Kljub temu pa že zgornji pregled kaže, da lahko skozi celotno analizirano obdobje sledimo občasnemu pojavljanju intersekcionalne metode oziroma razmisleka o morebitnih součinkovanjih več osebnih okoliščin na marginalizacijo posameznic in posameznikov.

Na področju raziskovanja intersekcijske diskriminacije sta bili v Sloveniji doslej opravljeni dve empirični študiji. Prva in najširša (v smislu zajetih osebnih okoliščin) raziskava je iz leta 2009, objavljena v znanstveni monografiji *Na križiščih diskriminacije* (Kuhar, 2009). Ključni ugotovitvi raziskave sta dve. Potrdila se je izhodiščna hipoteza, da se z upoštevanjem zgolj enodimenzionalne diskriminacije spregledajo »dimenzije, ki učinkujejo hkrati in vzpostavljajo neko 'novo vsebino' diskriminacije« (ibid.: 133). Avtor pri tem poudarja, da različnih dimenzij diskriminacije ne moremo postavljati v hierarhično razmerje, da torej intersekcijska diskriminacija ni nujno hujša, nevarnejša oziroma nima nujno bolj uničujočih posledic kot klasična »enodimenzionalna« diskriminacija, vzpostavlja pa novo družbeno realnost, ki jo je treba prepoznati in obravnavati. Druga ključna ugotovitev pa je pomembna predvsem z vidika nadaljnjega raziskovanja intersekcijske diskriminacije. Kot so ugotavljali tudi tuji avtorji (Bowleg v Kuhar, 2009: 53), je težava že pri zastavljanju vprašanj respondentom, saj so že v njih različne osebne okoliščine obravnavane ločeno oziroma seštevno. Enako se zgodi pri odgovorih, saj respondentke in respondenti sami svojo identiteto dojemajo seštevno, ne pa intersekcijsko. To pomeni, da svoje različne identitete hierarhično rangirajo in nato razmišljajo o diskriminaciji v okviru posamezne identitete, ne pa o presečišču identitet, ki vzpostavlja novo in individualno realnost. Poleg tega se lahko prevladujoča identiteta skozi čas tudi spreminja, ponavadi je najpomembnejša tista, ki je bolj ogrožena ali pa najbolj fiksna, kot na primer hendikep (Kuhar, 2009).

Raziskava *Na križiščih diskriminacije* je za slovenski raziskovalni prostor pomembna že zato, ker je prva, ki se posebej posveča intersekcijski diskriminaciji. Kot taka vnaša in razjasnjuje pripadajočo terminologijo ter celoten konceptualni aparat intersekcionalnosti. V raziskavah diskriminacije v Sloveniji so se sicer že prej uporabljali določeni vidiki intersekcionalnega pristopa, a pogosto niso bili

tako poimenovani. Zdaj, ko je konceptualno področje raziskovanja intersekcionalne diskriminacije vzpostavljeno, je mogoča večja senzibilnost za tako obliko diskriminacije, tako v nadaljnjih raziskavah kot med diskriminiranimi posamezniki in posameznicami, pa tudi na ravni odločevalcev in drugih deležnikov. Z vidika uporabljenе metodologije je raziskava pokazala na omejitve individualnih intervjujev, saj so posameznice in posamezniki v individualnih pogovorih večinoma razmišljali o diskriminaciji enodimenzionalno. Ena od rešitev se nakazuje v izvedbi mešanih fokusnih skupin s posameznicami in posamezniki iz različnih manjšinskih skupin, kjer bi lahko interakcija med njimi razkrila nova križišča diskriminacije.

Drugo študijo s področja raziskovanja intersekcijske diskriminacije sta objavili Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011) v monografiji *Perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Avtorici sta poleg strukturne intersekcije, ki jo nagovarja tudi Kuharjeva študija, obravnavali še politično intersekcijo s kritično analizo politik. Na mikroravni individualnih življenjskih izkušenj avtorici ugotavljata, da so posamezne izkušnje kompleksnih neenakosti zelo individualizirane, saj prihaja v vsakem posameznem primeru do specifične intersekcije različnih osebnih okoliščin, ki so bile že vnaprej predvidene »od zunaj«, hkrati pa intervjuvanke same k temu dodajajo še subjektivno dožemanje lastne identitete, ki kompleksnost še širi. Avtorici svarita pred interpretacijo takih ugotovitev v smer individualizacije problemov, saj je pomembno, da tudi diskriminacije na intersekcijah razumemo kot »strukturne neenakosti, ki jih kot taka ohranjajo strukturna razmerja moči« (Hrženjak in Jalušič, 2011: 80). To navajanje strukturnih vzrokov za diskriminacijo je v primeru intersekcionalnosti zelo pomembno, saj intersekcijska analiza s tem, ko se oddaljuje od identitetne politike, premika fokus od kolektivitete k posamezniku oziroma od širše k ožji kolektiviteti in opozarja na razlike in individualnosti tudi v manjšinskih skupinah. Nove oblike diskriminacije, ki nastajajo na intersekcijah, pa morajo biti prepoznane kot splet součinkovanja več strukturnih neenakosti in kot take nato upoštevane v antidiskriminacijskih politikah in ukrepih.

Na makroravni analize politik avtorici ugotavljata, da kompleksne neenakosti v zakonodaji so prepoznane, a je njihovo poimenovanje precej različno, kar kaže na to, da »osnovni pojmi za označevanje kompleksnih neenakosti še niso definirani« (ibid.: 103). Poleg tega so »intersekcije zvečine obravnavane kot 'dodajanje' dimenzij in redko razumljene kot kompleksni statusi neenakosti« (ibid.: 109). Glede na to, da je bila Kuharjeva raziskava (glej zgoraj) prva sistematična raziskava intersekcijske diskriminacije v Sloveniji, ni nenavadno, da tudi na področju političnih ukrepov intersekcijska dimenzija še ni jasno in sistematično upoštevana. Je pa delo M. Hrženjak in V. Jalušič pomembno izhodišče za oblikovanje takšnih politik v prihodnje, saj izrisuje pot, kako bi lahko obravnavali kompleksne neenakosti na ravni institucij in zakonodaje. Oblikujeta namreč osem kriterijev, po katerih lahko presojamo kakovost politik kompleksnih neenakosti, ki vključujejo jasnost razumevanja konceptov neenakosti in njihove strukturne pogojenosti, nestigmatizacijo posameznih skupin, vidnost raznolikih skupin, povezovanje različnih akterjev in

individualizacijo politik (ibid.: 112–114). Dobrodošel je še terminološki prispevek raziskave, predvsem v vpeljavo pojma »kompleksna neenakost«, ki združuje medsebojne preplete, součinkovanja – zaporedna ali vzporedna – različnih neenakosti na položaj diskriminirane posameznice ali posameznika v družbi.

Drugih obsežnejših empiričnih študij intersekcijske diskriminacije v Sloveniji ni bilo, vsaj ne z osrednjim namenom raziskovanja intersekcijske diskriminacije. To pa ne pomeni, da se, kot rečeno, nekateri vidiki intersekcijskega raziskovanja niso pojavljali že prej – nekatere smo omenili v prejšnjem poglavju. Na tem mestu je treba poudariti predvsem študije Darje Zaviršek, ki je za različna področja raziskovanja opozorila na součinkovanje več osebnih okoliščin. V 90. letih je na primer raziskovala življenjske zgodbe posameznic v psihiatrični bolnišnici in opozorila na součinkovanje slojevske deprivacije in partnerskega nasilja v osebnih zgodbah posameznic, poudarila pa je še poglobljanje deprivacije pri ženskah, ki jih je zaznamovala še drugačna etnična pripadnost (Zaviršek, 1994). Naslednja raziskava se je nanašala na ranljivost žensk na področju stanovanjske politike (Zaviršek, 1999) in ugotovila, da so ženske najranljivejša skupina prebivalstva na področju stanovanj, na kar pa vpliva več dejavnikov: večja izpostavljenost domačemu nasilju, večja odgovornost za skrbstveno delo v družini, brezposelnost in slabše plačilo za delo, torej deprivacija na področju dela, ki pa se še okrepi ob pogojih drugečnega etničnega porekla. Vito Flaker (1999) je v svoji raziskavi povezal tematiki stanovanjske problematike in duševnega zdravja ter zaključil, da sta med seboj prepleteni in se spodbujata ter da ni jasno, kaj je vzrok in kaj posledica. Dodal je dimenzijo spola, saj je ugotovil, da se stiska žensk še poglobi, ker so v večji meri izpostavljene nasilju in zlorabam svojih partnerjev (ibid.). Med letoma 1998 in 2000 je D. Zaviršek (2013) opravila kvalitativno raziskavo o nasilju nad hendikepiranimi ženskami v Sloveniji (ženskami z gibalnimi, senzoričnimi in intelektualnimi ovirami). Upoštevala je tako nasilje doma kot v socialnovarstvenih ustanovah ter javni sferi in ugotovila, da hendikep okrepi izpostavljenost nasilju, ki so mu ženske na splošno bolj izpostavljene. Med ženskami z ovirami je manj zavedanja pravic do lastnega telesa, manj imajo informacij o spolnosti ter manj znanja in odločnosti, da bi te pravice uveljavile. Fizični hendikep pa pripomore tudi k manjši fizični možnosti, da bi se nasilju izognile. Zaradi hendikepa se pogosto soočajo tudi s težavo, da se njihovi zgodbi ne verjame in se jo pripisuje posledicam njihovega hendikepa (ibid.). Podobno raziskavo o součinkovanju spola in hendikepa je leta 1998 opravila Julijana Kralj (2008) in ugotovila, da parapleginje in tetrapleginje doma doživljajo različne zlorabe in nimajo možnosti za beg v varno okolje.

Večina raziskav, v katerih zasledimo elemente intersekcionalnosti, torej iskanja součinkovanja več osebnih okoliščin ter nove realnosti, ki nastaja na tem presečišču, kot ključno osebno okoliščino, ki součinkuje z drugimi, navaja spol. V zgornjem pregledu študij diskriminacije smo že omenili intersekcijsko dimenzijo v raziskavah o položaju znanstvenic v akademskem prostoru (Jogan, 1997; Hofman, 2017), pa tudi na področju migrantske izkušnje (Cukut Krilić, 2009; Milharčič Hladnik in

Mlekuž, 2009) in preseku vere in spola pri muslimankah (Zalta, 2018). V tem kontekstu bi omenili še raziskavo Majde Hrženjak *Nevidno delo* (2007), ki se osredinja na dolgotrajno brezposelne delavke in na plačano in neplačano reproduktivno delo. Domače neplačano delo je razumljeno kot žensko delo »iz ljubezni«, torej kot nedelo, za področje plačanega domačega dela pa je značilno sovpadanje spola, nacionalnosti, rase, razreda, državljanstva in življenjskega obdobja (ibid.). Raziskava povezuje različna področja, kot so neenakost spolov na trgu dela in v intimni sferi, prekrivanje različnih družbenih položajev, vprašanja družbene ekonomije, strukturne brezposelnosti in njihovega součinkovanja, torej uporablja tudi pristop intersekcije.

Intersekcijska perspektiva oziroma intersekcija kot metoda analize postaja čedalje bolj prepoznana in uporabljena na različnih področjih družboslovnega raziskovanja. V zadnjih letih intersekcijsko perspektivo omenjajo predvsem raziskave s področja izobraževanja. Raziskovalke in raziskovalci s teh področij vidijo prednosti intersekcijskega pristopa v tem, da se neenakosti analizirajo na sistemski ravni, ne pa kot individualne in partikularne razlike med posameznicami in posamezniki, ter da se razumejo kot večplastne. Ana Mladenović (2016) intersekcijski pristop uporabi za pojasnitev različnih učnih uspehov dečkov in deklic in opozori na kompleksnost neenakosti v izobraževalnih dosežkih in izkušnjah učencev in učenk, ki se »prepogosto poskuša zreducirati na posledice biološkega spola ali individualnih (ne)sposobnosti« (ibid.: 111). Različen učni uspeh dečkov in deklic torej ni zgolj posledica različne spolne biologije, temveč posledica součinkovanja več osebnih in družbenih okoliščin, kot so predpostavke učiteljev o spolu, javni diskurzi o spolnih razlikah, učni načrti in edukacijske politike ipd. (ibid.). Do podobnih ugotovitev pride M. Hrženjak (2011) v svoji raziskavi vrstniškega nasilja. Ugotavlja, da se v šolskem prostoru vrstniško nasilje obravnava individualizirano in na področju psihologije, ne pa kot povezano s širšimi družbeno-ekonomskimi razmerami. Trdi, da intersekcionalnost »odpira perspektivo strukturnega razumevanja vrstniškega nasilja, s tem ko ga opredeljuje kot posledico strukturnih neenakosti na podlagi spola, etničnosti in razreda [...], ki se prevajajo v individualno nasilje« (ibid.: 131). Na primeru fokusne skupine pokaže, kako součinkovanje spola, etničnosti in razreda vzpostavlja specifično identitetno pozicijo mladih priseljencev prve in druge generacije kot nosilcev t. i. »čefurske kulture« (ibid.: 144), ki jim zagotavlja status med vrstniki, zapira pa pot do uspeha v šoli. Iz zgornjih primerov uporabe intersekcijskega pristopa na področju edukacije vidimo, da le-ta omogoča proučevanje součinkovanja različnih osebnih in družbenih okoliščin, ki odpira področje za povsem nove učinke, kot bi jih zaznali zgolj z enodimenzionalno analizo.

Omenimo še raziskavo Darje Zaviršek (2018) o vplivu revščine, prekarnosti in zdravja na spretnosti odraslih, kjer je avtorica z uporabo intersekcijske perspektive pokazala, da »ljudje, ki jih radi uvrščamo med t. i. 'ranljive družbene skupine', dose-gajo najslabše rezultate« (ibid.: 109). Opozorila je na součinkovanje hendikepa, spola in na primeru Rominj še etničnosti. Avtorica pri tem opozori na problematič-

nost pojma »ranljive skupine«, »kot da bi bila to v resnici esencialna ranljivost njih samih, namesto da bi opozorili na diskriminirajoče kontekste, ki jih delajo ranljive« (ibid.: 115). Namesto termina ranljive skupine uporablja izraz »ranljivi družbeni konteksti« (ibid.: 109), s čimer skuša opozoriti na preplet sistemskih vzrokov, ki vplivajo na slabše dosežke določenih posameznic in pozameznikov, onkraj njihovih osebnih sposobnosti. Še ena študija s področja učenja spretnosti (Hrženjak, 2014) opozarja na pomen interseksijskega pristopa v raziskovanju, in sicer raziskava o državljski participaciji med mladimi, ki je pokazala, da zgolj digitalna neenakost ne more zadostno pojasniti razlik v uporabi modernih tehnologij ter družbene vključenosti. Zato je avtorica predlagala »dopolnitev koncepta digitalne neenakosti s konceptom interseksionalnosti v analizah učinkov NKT na (ne)enake možnosti, (ne)enakost, družbeno vključenost/izključenost, vključno s pogoji za politično participacijo« (ibid.: 1318). Interseksionalnost kot metoda raziskovanja naj bi torej omogočala razumevanje součinkovanja različnih osebnih okoliščin in socialnih pogojenosti, ki bi pomenilo globlje razumevanje aktualnih družbenih procesov.

Sklep

Interseksionalnost je v slovenskem raziskovalnem prostoru koncept, ki je uporabljen bolj, kot se kaže na prvi pogled. Večina raziskav diskriminacije, ki smo jih zajeli z analizo, se je sicer najpogosteje osredinjala na enodimenzionalno izkušnjo diskriminacije, kjer je bil fokus raziskovalnega interesa na eni od osebnih okoliščin, na podlagi katerih lahko prihaja do diskriminacije, npr. spol, etničnost, religija, spolna usmerjenost. A že v 90. letih, torej v celotnem obdobju zajete analize tega prispevka, najdemo raziskave, ki so se ukvarjale z analizo součinkovanja več osebnih okoliščin v različnih družbenih kontekstih, čeprav raziskovalke in raziskovalci v tistem času svojega pristopa še niso poimenovali kot interseksijskega. Večinoma je šlo za raziskovanje součinkovanja spola z drugimi okoliščinami, npr. etničnostjo, hendikepom, socialnim statusom, družinskim statusom, stanovanjsko politiko ipd. Analize so pokazale, da preplet več osebnih okoliščin pogloblja in utrjuje neenakosti, ki manjšinske skupine ohranja na marginah družbe. Sistematično raziskovanje interseksijske diskriminacije se je v Sloveniji začelo s študijo Romana Kuharja *Na križiščih diskriminacije*, ki je vzpostavila terminologijo in konceptualni okvir za raziskovanje ter pripomogla k senzibilizaciji znanstvene in strokovne javnosti. Kmalu zatem je raziskava Majde Hrženjak in Vlaste Jalušič prispevala še vidik politične intersekcije in okvire, kako interseksijsko diskriminacijo obravnavati v politikah. Ti dve raziskavi sta do zdaj v slovenskem prostoru edini, ki neposredno nagovarjata interseksijski pristop k diskriminaciji. V zadnjem času, tudi z razvojem in uveljavitvijo terminologije, pa postaja intersekcija kot metoda analize prepoznana in uporabljena na različnih področjih družboslovnega raziskovanja. Uporabna je predvsem zato, ker daje kompleksne rezultate, saj nobena osebna

okolščina posameznika ali posameznice nikoli ni izolirana od drugih in tako sama vzrok za določeno družbeno situacijo neenakosti, temveč gre vedno za preplet več osebnih okoliščin, ki sovplivajo na različne načine. Intersekcionalnost kot metoda torej omogoča razumevanje večplastnosti družbene realnosti in zaznavanje povsem novih učinkov, ki jih enodimenzionalne analize neenakosti spregledajo. Vendar pa intersekcijska analiza na drugi strani oži fokus iz manjšinskih skupin na še manjše skupine oziroma ga celo individualizira, zato je pomembno, da se pri intersekcijskem raziskovanju nove oblike neenakosti in diskriminacije, ki se razkrijejo na križiščih, ne razumejo kot individualizirani problemi, temveč še vedno kot sistemske neenakosti, ki so posledica aktualnega strukturnega razmerja moči.

Literatura

- ANTHIAS, FLOYA (2002): Where Do I Belong? Narrating Collective Identity and Translocational Positionality. *Ethnicities* 2(4): 491–514.
- ANTHIAS, FLOYA IN NIRA YUVAL-DAVIS (1996): *Racialized Boundaries. Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. Oxon: Routledge.
- ANTIĆ GABER, MILICA (2000): Ne-srečno razmerje: strankarska politika in ženske v državah Vzhodne in Srednje Evrope. *Tranzicija in (ne)enakost med spoloma – tematska številka*: 127–139.
- ANTIĆ GABER, MILICA (2006a): Gospod predsednik, ali sem jaz slišal iste besede kot vi? *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 05: 136–146.
- ANTIĆ-GABER, MILICA (2006b): Gender Equality in Slovenia: Continuity and Changes in the 1990s. V *Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, and Media*, P. S. Ramet in D. Fink Hafner (ur.), 215–232. College Station: Texas A&M University Press.
- ANTIĆ GABER, MILICA (UR.) (2011): Ženske na robovih politike. Ljubljana: Sophia.
- ANTIĆ GABER, MILICA (UR.) (2017): *Začasno bivališče: Na grad 25, Ig: življenjske zgodbe žensk na prestajanju kazni zapora*. Ljubljana: JAK.
- ANTIĆ GABER, MILICA IN GABRIELLA ILONSKI (2003): *Women in Parliamentary Politics: Hungarian and Slovene Cases Compared*. Ljubljana: Peace Institute.
- ANTIĆ GABER, MILICA, SARA ROŽMAN IN IRENA SELIŠNIK (2009): Zagotavljanje enakih pravic moških in žensk. V *Brez spopada*, V. Tašner (ur.), 129–142. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- ANTIĆ GABER, MILICA, IRENA SELIŠNIK, MARUŠA GORTNAR IN NATAŠA PURKAT (2003): *Ženske v slovenskem parlamentu: pod kritično maso zastopanosti. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- BAJT, VERONIKA IN MOJCA PAJNIK (2010): Studying Migrations in Slovenia: The Need for Tracing Gender. V *Women in New Migrations: Current Debates in European Societies*, K. Slany, M. Kontos in M. Liapi (ur.), 299–322. Krakow: Jagiellonian University Press.
- BARBIČ, ANA (2000): Kmetica in kmečka družina v tranziciji: teoretična razmišljanja in empirične ugotovitve. *Tranzicija in (ne)enakost med spoloma – tematska številka*: 97–125.
- BLAŽIČ, MITJA (UR.) (2016): *LGBT pravice: sociološka raziskava, monitoring, situacijsko testiranje*,

- gradiva za odvetnice in odvetnike*. Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.
- BOBNIČ, ROBERT IN ANDREJA VEZOVIK (2013): Diskurz o islamu ali dispozitiv izjav in objekta: primer islamskega versko-kulturnega centra. *Časopis za kritiko znanosti* 40(251): 34–53.
- BREZIGAR, SARA (2009): Pravnoformalni okvir boja zoper diskriminacijo na etnični osnovi. *Razprave in gradivo* (59): 152–175.
- CRENSHAW, KIMBERLÉ (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity. Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43(6): 1241–1299.
- CUKUT KRILIĆ, SANJA (2009): *Spol in migracija. Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC.
- ČUČEK, TINA (2006): Slovenski poslanci o izbrisanih: analiza parlamentarnih razprav. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* 05: 190–211.
- DEDIČ, JASMINKA (2003): *Romi brez državljanstva in/ali osebnih dokumentov v Sloveniji: terenska raziskava, izvedena v okviru projekta Evropskega centra za pravice Romov v Budimpešti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- DEDIČ, JASMINKA IN NEŽA KOGOVŠEK ŠALAMON (2006): Konec pravne države: pravna in sociološka analiza preselitve Romov iz Ambrusa. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 05: 84–95.
- DEDIČ, JASMINKA, VLASTA JALUŠIČ IN JELKA ZORN (2003): *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- DOUPONA, MARJETA, JEF VERSCHUEREN IN IGOR, Ž. ŽAGAR (2001): *Retorika begunske politike v Sloveniji: pragmatika legitimizacije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- DRAGOŠ, SREČO (2002): Islam in suicidalno podalpsko pleme. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* II(2): 34–53.
- DRAGOŠ, SREČO (2004): Islamofobija na Slovenskem. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 03: 10–27.
- ERJAVEC, KARMEN, SANDRA BAŠIĆ HRVATIN IN BARBARA KELBL (2000): *Mi o Romih: diskriminatorni diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- FINK HAFNER, DANICA IN ALENKA KRAŠOVEC (2000): Dejavniki strankarske podpore kandidatkam na lokalni in nacionalni ravni političnega sistema. *Družboslovne razprave* XVI(34/35): 141–165.
- FINK HAFNER, DANICA IN ALENKA KRAŠOVEC (2004): Vpliv volilnega sistema na delež žensk v nacionalnem in lokalnih predstavniških telesih v Sloveniji. V *Lokalna demokracija. 1, Analiza lokalnih volitev 2002*, M. Brezovšek, M. Haček in A. Krašovec (ur.), 102–124. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- FLAKER, VITO (1999): Stanovanjske težave ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in možne rešitve. V *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*, S. Mandič (ur.), 43–70. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- GOMBOC MRZLAK, SERGEJA (2009): Romi v procesu integracije pri nas in v Evropi. *Sodobna pedagogika* 60(5): 26–42.
- GORTNAR, MARUŠA (2004): Razprave o kvotah v slovenskem parlamentu: obravnave Zakona o političnih strankah in Zakona o enakih možnostih žensk in moških. *Teorija in praksa* 41(5/6): 1034–1050.

- HOFMAN, ANA (UR.) (2017): *Znanost (brez) mladih. Zgodnje stopnje znanstvene kariere skozi perspektivo spola*. Ljubljana: Založba ZRC.
- HRŽENJAK, MAJDA (2001): Legitimiziranje neenakosti. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 104–113.
- HRŽENJAK, MAJDA (2007): *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- HRŽENJAK, MAJDA (2011): Vrstniško nasilje v perspektivi dominantnih konstrukcij ženskosti in moškosti ter sovpadanja strukturnih neenakosti. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 22(3/4): 131–147.
- HRŽENJAK, MAJDA (2014): Državlanske prakse mladih z vidika digitalne neenakosti in intersekcionalnosti. *Teorija in praksa* 51(6): 1304–1320.
- HRŽENJAK, MAJDA IN MOJCA PAJNIK (2015): In the Grips of Work/Family Imbalance: Local and Migrant Domestic Workers in Slovenia. V *Migrant Domestic Workers and Family Life: International Perspectives*, M. Kontos in G. Tibe Bonifacio (ur.), 211–230. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- HRŽENJAK, MAJDA IN VLASTA JALUŠIČ (2011): *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odprejo)*. *Perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- HUMER, ŽIVA, ANDREJ POJE, MOJCA FRELIH IN IRENA ŠTAMFELJ (2016): *Ukrepi za usklajevanje plačanega dela in družine*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- JALUŠIČ, VLASTA (2001): Ksenofobija ali samozaščita? O vzpostavljanju nove slovenske državlanske identitete. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 12–43.
- JALUŠIČ, VLASTA IN MILICA ANTIČ GABER (2001): Ženske, politike, možnosti: perspektive politike enakih možnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- JANKO SPREIZER, ALENKA, ŠPELA KALČIČ, DEAN ŠUŠMELJ IN TATJANA PEZDIR (2004): Oblike ljudske in birokratske diskriminacije skozi pogled ljudi, ki jih uradno nikoli niso poimenovali za begunce. *Razprave in gradivo* (45): 226–255.
- JOGAN, MACA (1997): *Položaj znanstvenic v Sloveniji: Univerza – docentke in asistentke: poročilo raziskovalne naloge*. Ljubljana: FDV.
- JOGAN, MACA (2001): *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- JOGAN, MACA (2005): Katoliška cerkev in diskriminacija žensk. *Teorija in praksa* (42)4/6: 594–605.
- JOGAN, MACA (2006): Ženske v znanosti: od izključenosti do (popolne) vključenosti. *Časopis za kritiko znanosti* 34(224): 152–167.
- JOGAN, MACA (2009): »Kar se Janezek nauči ...« je premalo. *Andragoška spoznanja* 15(1): 31–41.
- JOGAN, MACA (2013): Mulieris dignitatem in božja previdnost. *Družboslovne razprave* 29(72): 7–30.
- KALČIČ, ŠPELA (2006): »Ampak to pa lahko pohvalimo, da je o miru in ljubezni spregovoril mohamedan«: mobilizacija obmejnega orientalizma proti gradnji džamije v Ljubljani. *Razprave in gradivo* (48/49): 192–216.
- KANJUO-MRČELA, ALEKSANDRA (1996): *Ženske v menedžmentu*. Ljubljana: Enotnost.
- KANJUO-MRČELA, ALEKSANDRA, ALENA KŘÍŽKOVÁ IN BEATA NAGY (2010): Enakost spolov na trgih delovne sile v Republiki Češki, na Madžarskem in v Sloveniji v obdobju gospodarske tranzicije in pristopa k Evropski uniji. *Teorija in praksa* XLVII(4): 646–670.

- KANJUO-MRČELA, ALEKSANDRA, IZTOK ŠORI IN JASNA PODREKA (2012): Zasebno je politično: asimetrična delitev gospodinjkega in skrbstvenega dela ter profesionalno življenje žensk in moških v politiki. *Teorija in praksa* 49(2): 376–395.
- KOGOVŠEK ŠALAMON, NEŽA (2008): Izbrisani 2007: tožba pred evropskim sodiščem, odločba ustavnega sodišča in predlog ustavnega zakona. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 06: 38–53.
- KOGOVŠEK ŠALAMON, NEŽA (2010): Iskanje pravnih razlogov za priznanje enakih pravic istospolnim partnerjem in njihovim družinam. *Socialno delo* 49(5/6): 319–330.
- KOGOVŠEK ŠALAMON, NEŽA, BRANKICA PETKOVIČ, JELKA ZORN, SARA PISTOTNIK, URŠULA LIPOVEC ČEBRON, VERONIKA BAJT IN LANA ZDRAVKOVIČ (2010): *Brazgotine izbrisa: prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KOGOVŠEK, NEŽA IN BRANKICA PETKOVIČ (2007). *O diskriminaciji: Priročnik za novinarke in novinarje*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KOGOVŠEK ŠALAMON, NEŽA IN VERONIKA BAJT (UR.) (2016): *Razor-Wired: Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/03/Razor_wired_publikacija_web.pdf (28. februar 2019).
- KOMAC, MIRAN (2005): Izvlečki iz slovenske »romologije«. *Razprave in gradivo* (47): 134–159.
- KOMIDAR, KSENIJA IN SAŠA MANDELJC (2009): Homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse. *Sodobna pedagogika* 60(4): 164–181.
- KOVAČIČ, GORAZD (2001): Totalnost antikomunizma: analiza nestrpnosti v reviji Mag. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 78–103.
- KOVAČIČ, TANJA (2006): Izbrisani: utrjevanje slovenske nacionalne identitete skozi diskurzivno prakso balkanizma na primeru televizijskih oddaj Tarča in Trenja. *Časopis za kritiko znanosti* 34(224): 82–91.
- KRALJ, ANA (2008): When Č Becomes Ć: Discrimination of Unrecognized National Minorities in Slovenia. *Revija za sociologijo* 39(4): 235–250.
- KRALJ, JULIJANA (2008): *Raziskava nasilja nad gibalno oviranimi ženskami, Obdobje 1998–2008*. Slovenske Konjice: Društvo gibalno oviranih invalidov Slovenije Vizija.
- KRAŠOVEC, ALENKA IN DANICA FINK HAFNER (2004): Politične izkušnje in volitve: posredna diskriminacija žensk. V *Lokalna demokracija. 1, Analiza lokalnih volitev 2002*, M. Brezovšek, M. Haček in A. Krašovec (ur.), 75–101. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KREK, JANEZ (2005): Izvedbeni model izobraževanja romskih učencev za OŠ Bršljin. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 04: 6–15.
- KUHAR, ROMAN (2001a): »Favo ritke.« *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 115–135.
- KUHAR, ROMAN (2001b): Zgrabitni in izgnati: vzorec ksenofobičnega diskurza v Slovenskih novicah. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 44–55.
- KUHAR, ROMAN (2001c): *Mi, drugi – oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: Škuc.
- KUHAR, ROMAN (2003a): »Fuj, prašiči nemarni buzerantski!« Homofobični diskurz o »nedefiniranih človeških izrodkih«. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* II(2): 76–107.

- KUHAR, ROMAN (2003b): *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUHAR, ROMAN (2004): Pravična in nepravična diskriminacija: odnos Rimskokatoliške cerkve do homoseksualnosti. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* 03: 28–55.
- KUHAR, ROMAN (2007): The Family Secret: Parents of Homosexual Sons and Daughters. V *Beyond the Pink Curtain: Everyday Life of LGBT People in Eastern Europe*, R. Kuhar in J. Takács (ur.), 35–47. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUHAR, ROMAN (2009). *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUHAR, ROMAN (2012): »So vakares?« Medijske podobe Romov. V *Država želi, da ostanemo cigani! Teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*, Š. Urh (ur.), 141–155. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- KUHAR, ROMAN IN ALENKA ŠVAB (2014): *Vsakdanje življenje gejev in lezbijk II (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUHAR, ROMAN IN IZTOK ŠORI (2017): *Prizadevanja za enakost: okviri homofobije v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- KUHAR, ROMAN IN JASNA MAGIČ (2008): *Experiences and Perceptions of Homophobic Violence and Discrimination (Report)*. Ljubljana: Legebitra.
- KUHAR, ROMAN, NEŽA KOGOVŠEK ŠALAMON, ŽIVA HUMAR IN SIMON MALJEVAC (2011): *Obrazi homofobije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUHAR, ROMAN IN ALENKA ŠVAB (2014): *Vsakdanje življenje gejev in lezbijk II (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUZMANIČ, TONČI (1998): Nočna kronika (Ne)Dela: od ogroženosti identitete do identitete ogroženosti. *Časopis za kritiko znanosti* XXVI(188): 41–85.
- KUZMANIČ, TONČI (1999): *Bitja s pol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- KUZMANIČ, TONČI (2001): Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* I(1): 56–77.
- LESKOŠEK, VESNA, MOJCA UREK IN DARJA ZAVIRŠEK (2010): *Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih. Končno poročilo 1. faze raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo.
- MALJEVAC, SIMON IN JASNA MAGIČ (2009): Pedri raus! Homofobično nasilje v šolah. *Sodobna pedagogika* 60(4): 90–104.
- MEDARIČ, ZORANA (2009): Etnične manjšine in diskriminacija: primer slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji. *Annales* 19(1): 173–186.
- MEDNARODNA SPLOŠNA DRUŽBOSLOVNA ANKETA: DRUŽINA II (FAMILY AND CHANGING GENDER ROLES II) (2002). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov.
- MEDVEŠEK, MOJCA (2006): Vloga vzgojno-izobraževalnega sistema v procesu družbenega vključevanja/izključevanja potomcev priseljencev v Sloveniji. *Sodobna pedagogika* 57: 124–147.
- MEDVEŠEK, MOJCA (2007): Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? *Razprave in gradivo* (53/54): 28–67.

- MEDVEŠEK, MOJCA IN ROMANA BEŠTER (UR.) (2010): *Državljeni tretjih držav ali tretjerazredni državljani?* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- MEDVEŠEK, MOJCA, SARA BREZIGAR IN ROMANA BEŠTER (2009): Položaj priseljencev in potomcev priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije na trgu dela v Sloveniji. *Razprave in gradivo* (58): 25–57.
- MENCIN ČEPLAK, METKA IN ROMAN KUCHAR (2010): Boji za enakost: od diskriminacije homoseksualnosti do redifinicije družine. *Socialno delo* 49(5/6): 283–298.
- MENCIN ČEPLAK, METKA IN VERONIKA TAŠNER (2009): Spolne neenakosti v izobraževanju. V *Brez spopada*, V. Tašner (ur.), 103–116. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- MILHARČIČ HLADNIK, MIRJAM IN JERNEJ MLEKUŽ (UR.) (2009): *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC.
- MLADENIČ, DUNJA (2006a). Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju: (pri)poročila Evropske komisije. *Časopis za kritiko znanosti* 34(224): 142–151.
- MLADENIČ, DUNJA (UR.) (2006b): *Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju v Sloveniji*. Grosuplje: Partner graf.
- MLADENIČ, ANA (2016): Pomen intersekcionalnega pristopa pri obravnavi kompleksnih neenakosti. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 27(5/6): 95–116.
- MUJKANOVIC, SABINA (2013): Interkulturalna pedagogika v boju proti diskriminaciji. *Socialna pedagogika* 17(1/2): 73–96.
- MURŠIČ, MIRA (2012): Mariborski Romi – od priseljavanja do sodobnih praks. *Časopis za kritiko znanosti* 39(247): 67–82.
- NAHTIGAL, NEVA (2009): Etnične manjšine in mediji. V *Spremljanje in vrednotenje medijev: anketa med študenti, etničnimi manjšinami in politiki v Sloveniji*, B. Petković (ur.), 79–129. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- NOVAK, POLONA (2006). Ali ženske v Sloveniji prejemajo nižje plače od moških za enako znanstveno-raziskovalno delo? *Časopis za kritiko znanosti* 34(224): 168–181.
- OBERSTAR, CIRIL (2005): Korektne zlorabe politično korektnega diskurza o Romih? *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 04: 52–81.
- OBLAK, URŠKA (2010): Ali so ženske v znanosti subkultura? *Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj* 8: 70–101.
- PAJNIK, MOJCA (2004): Trafficked Women in Media Representations. V *Women and Trafficking*, S. Z. Zimic (ur.), 63–72. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- PAJNIK, MOJCA (2007): Medijske podobe o beguncih. *Socialno delo* 46(1/2): 1–11.
- PAJNIK, MOJCA (2008): *Prostitucija in trgovanje z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- PAJNIK, MOJCA, VERONIKA BAJT IN SANJA HERIČ (2010): Migranti na trgu dela v Sloveniji. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* 32: 151–167.
- PAJNIK, MOJCA IN BRANKICA PETKOVIČ (2017): Zanikana neenakost: uspoljenost medijskega sistema v Sloveniji in porast meritokracije. *Teorija in praksa* 54(3/4): 612–629.
- PAJNIK, MOJCA, PETRA LESJAK-TUŠEK IN MARTA GREGORČIČ (2001): *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

- PAJNIK, MOJCA IN VERONIKA BAJT (2010): Migrant Remittances in Times of Economic Decline: Coping with Protectionist Policies in Slovenia. *Migration letters* 7(2): 179–189.
- PAJNIK, MOJCA IN VERONIKA BAJT (2011): "Third Country" Migrant Workers as "Third Class Non-Citizens" in Slovenia. V *Precarious Migrant Labour across Europe*, M. Pajnik in G. Campani (ur.), 97–118. Ljubljana: Peace Institute.
- PEČEK, MOJCA IN MILANKA MUNDA (2015): Odnos sošolcev in učiteljev do romskih učencev v osnovnih šolah v Mariboru. *Dve domovini* (41): 163–176.
- PERGER, NINA IN METKA MENCIN ČEPLAK (2017): Govor, ki rani, in razmerja moči: primer LGBTQ+ skupine. *Časopis za kritiko znanosti* 45(268): 217–229.
- PERGER, NINA, SIMONA MURŠEC IN VESNA ŠTEFANEC (2018): *Vsakdanje življenje mladih LGBTIQ+ oseb v Sloveniji ali: »To, da imam svoje jebene pravice!«: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Društvo Parada ponosa. Dostopno na: http://www.ljubljana pride.org/wp-content/uploads/2018/11/Vsakdanje-%C5%BEivljenje-mladih-LGBTIQ-oseb_eknjiga.pdf (28. februar 2019).
- PETKOVIČ, BRANKICA (2003): Romi v Sloveniji – tujci za vedno? *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* II(2): 54–75.
- PETKOVIČ, BRANKICA (2004): Ne le sosedje, tudi najboljši sosed ne mara Romov: sistemsko narekovana in ljudsko podpihovana drugorazrednost neke manjšine. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* 03: 70–81.
- PETKOVIČ, BRANKICA (2005): Romi naposled vključeni v sistem javne radiotelevizije. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 04: 16–35.
- PETKOVIČ, BRANKICA (2016): *Historični pregled medijske politike v Sloveniji z gledišča spola: poročilo v okviru temeljnega projekta Spolna diferenciacija v medijski industriji*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno na: <http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/03/Pregled-25-let-medijske-politike-z-gledi%C5%A1%C4%8Da-spola.pdf> (28. februar 2019).
- PODREKA, JASNA (2017): *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: ZIFF.
- PODREKA, JASNA IN MILICA ANTIĆ GABER (2015): Plačano delo, prestižne profesije in politika. V *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*, M. Antić Gaber (ur.), 69–96. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- PODVRŠIČ, ANA (2012): Proces komodifikacije delovne sile v slovenski tranziciji: konstrukcija Romov in dekonstrukcija delavskega razreda. *Časopis za kritiko znanosti* 39(247): 83–101.
- PREPOZNAVANJE RASNE DISKRIMINACIJE IN BORBA PROTI NJE: KRATEK VODIČ (2003). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- PRIMORAC, KAJA, MILICA ANTIĆ GABER, MOJCA PAJNIK, NINA PEJIČ, ANA PAVLIČ, TJAŠA BOŽIČ, ELIZABETA KORENČAN IN LIVIJA MARKO WIESER (2018): *Enakost spolov na slovenskem političnem parketu: volitve 2018: raziskava o enakosti spolov v politiki*. Ljubljana: Inštitut za proučevanje enakosti spolov.
- PUCELJ, MAJA IN KSENIJA ŠABEC (2017): Sovražni govor proti beguncem in migrantom, muslimanom in zakritim muslimanskim ženskam v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti* 45(268): 122–142.
- PUREBER, TJAŠA (2012): Segregacija danes: refleksija sistemskega nasilja nad Romi na

- Dolenjskem. *Časopis za kritiko znanosti* (39)247: 54–66.
- RADAČIĆ, IVANA IN MOJCA PAJNIK (UR.) (2017): *Prostitution in Croatia and Slovenia: Sex Workers' Experiences*. Zagreb: Institute of Social Sciences Ivo Pilar; Ljubljana: The Peace Institute.
- RAJGELJ, BARBARA (2010): Razmerja v istospolnih družinah: kje smo in kam lahko gremo? *Socialno delo* 49(5/6): 305–318.
- RAJGELJ, BARBARA (UR.) (2015): *Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji: sistemska analiza ureditve pravnega položaja istospolnih partnerstev in starševstva v slovenski zakonodaji*. Ljubljana: Zavod za kulturo raznolikosti Open.
- RAZPOTNIK, ŠPELA (2013): *Preseki odvečnosti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- RENER, TANJA (2009): Homoseksualnost in šola: stališča študentk in študentov do obravnave homoseksualnosti pri pouku. *Sodobna pedagogika* 60(4): 106–119.
- SEDMAK, MATEJA IN ZORANA MEDARIĆ (UR.) (2007): *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*. Koper: Založba Annales.
- SEDMAK, MATEJA, ANA KRALJ, ZORANA MEDARIĆ IN BLAŽ SIMČIČ (2006): *Raziskava: Nasilje v družinah v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.
- SELIŠNIK, IRENA IN MILICA ANTIĆ GABER (2015): Ženske, politika in vrednotne orientacije sodobne slovenske družbe. V *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*, M. Antić Gaber (ur.), 119–142. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- SLANA, SARA (2010): Enaka obravnava žensk in moških pri zasedbi prostega delovnega mesta. *Družboslovne razprave* XXVI(63): 81–100.
- SOBOČAN, ANA MARIJA (2009): Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo* 48(1/3): 65–86.
- ŠADL, ZDENKA (2000): Zadeve srca na prepihu tranzicije. *Družboslovne razprave* XVI(34/35): 189–205.
- ŠADL, ZDENKA (2006): Iluzija inkluzije: znanstvenice v homosocialnem miljeju. *Časopis za kritiko znanosti* 34(224): 182–194.
- ŠAINA, VERONIKA FOŠKA IN TJAŠA TURNŠEK (2017): Begunci so voda in pošiljka, evropski dom je treba zaščititi: analiza metafor v Večernjem listu in Slovenskih novicah. *Časopis za kritiko znanosti* 45(268): 143–162.
- ŠORI, IZTOK IN ŽIVA HUMER (2015): Institucije in mehanizmi reprodukcije spolnega reda v poljih družine in politike V *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*, M. Antić Gaber (ur.), 97–118. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ŠVAB, ALENKA IN ROMAN KUCHAR (2005a): *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ŠVAB, ALENKA IN ROMAN KUCHAR (2005b): »Skrite« socialne manjšine – primer raziskovanja vsakdanjega življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji. *Teorija in praksa* 42(1): 136–158.
- TAŠNER, VERONIKA IN SARA ROŽMAN (2015): Vpliv sprememb v polju edukacije na položaj žensk v slovenski družbi in politiki. V *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*, M. Antić Gaber (ur.), 51–65. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- TUŠ ŠPILAK, NINA (2010): Obravnavanje istospolnih družin v slovenskih vrtcih. *Socialno delo* 49(5–6): 351–360.
- ULE, MIRJANA (2013): Kvalitativni in kvantitativni kazalci spolnih in drugih razmerij neenakosti v znanosti. V *Ženske v znanosti, ženske za znanost: znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in*

- dejavniki sprememb*, M. Ule, R. Šribar in A. Umek Venturini (ur.), 32–50. Ljubljana: Založba FDV, Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS.
- UREK, MOJCA (2013): Nasilje nad ženskami v partnerskih odnosih in zasebni sferi v Sloveniji. V *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, V. Leskošek, M. Antić Gaber, I. Selišnik, K. Filipčič, M. Urek, K. Matko, D. Zaviršek, M. Sedmak in A. Kralj (ur.), 71–100. Maribor: Aristej.
- URH, ŠPELA (2012): Etnične diskriminacije in zatiranje Romov. V *Država želi, da ostanemo cigani! Teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*, Š. Urh (ur.), 13–40. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- URH, ŠPELA IN SIMONA ŽNIDAREC DEMŠAR (2005): Izključujoči mehanizmi vključevanja Romov. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 04: 36–51.
- VELIKONJA, MITJA (2017): Novi Drugi: ideološke podobe beguncev v sodobni Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti* 45(268): 107–121.
- VEZJAK, BORIS (2008): Vzpodbude netoleranci in paradoks tolerance na primeru romske družine Strojan. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 06: 54–73.
- VEZOVNIK, ANDREJA (2010): Kritična analiza političnih diskurzov o izbrisanih v žanrih mnenjske zvrsti. *Družboslovne razprave* XXVI(64): 45–62.
- VIDEMŠEK, PETRA IN ANA MARIJA SOBOČAN (2012): Segregated Identities, Multidimensional Exclusion and Mental Health: The Case of Roma. V *Changing Identities in South Eastern Europe: Between Europeanisation, Globalisation, and Nationalism*, H. Scheck (ur.), 118–135. Vienna: Centre for Social Innovation (ZSI), Austrian Science and Research Office Ljubljana (ASO Ljubljana).
- VIDMAR HORVAT, KSENIJA (UR.) (2014): *Ženske na poti, ženske napoti: migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VZPOREDNA ŽIVLJENJA: ROMOM V SLOVENIJI NISTA ZAGOTOVLJENI PRAVICI DO USTREZNEGA BIVALIŠČA IN VODE (2011). London: Amnesty international. Dostopno na: http://www.amnesty.si/files/Poro%C4%8Dilo%20Amnesty%20International%20-%20Vzporedna%20%C5%BEivljenja_0.pdf (28. februar 2019).
- YUVAL-DAVIS, NIRA (2011): *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*. London: Sage.
- ZALTA, ANJA (2007): Odnos slovenskega prebivalstva do islama. V *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe – diskriminacija v Sloveniji. Publikacija mednarodnega projekta »Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji v Sloveniji«*, S. Devetak (ur.), 70–79. Maribor: ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije.
- ZALTA, ANJA (2018): (Ne)vidnost pokritih žensk. *Javnost* 25(1): 52–64.
- ZAVIRŠEK, DARJA (1994): Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo: študija primera (IV). *Socialno delo* 33(4): 301–308.
- ZAVIRŠEK, DARJA (1999): Ranljivost žensk na področju stanovanj. V *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*, S. Mandič (ur.), 105–146. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- ZAVIRŠEK, DARJA (2013): Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, V. Leskošek, M. Antić, Gaber, I. Selišnik, K. Filipčič, M. Urek, K. Matko, D. Zaviršek, M. Sedmak in A. Kralj (ur.), 133–157. Ljubljana: Aristej.

- ZAVIRŠEK, DARJA (2018): Vpliv revščine, prekarnosti in zdravja na spretnosti odraslih: intersekcijska perspektiva. V *Spretnosti odraslih*, P. Javrh (ur.), 101–115. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- ZAVIRŠEK, DARJA IN ANA MARIJA SOBOČAN (UR.) (2012): *Mavrične družine grejo v šolo: perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- ZAVRATNIK ZIMIC, SIMONA, URŠA KAVČIČ, MOJCA PAJNIK IN PETRA LESJAK-TUŠEK (2005): *Kje v sestavljanju: Trgovanje z ljudmi v Sloveniji, iz in preko nje: študija primera*. Ljubljana: International Organization for Migration.
- ZGAGA, PAVEL (2015): Vplivi dinamike v visokem šolstvu na spolno strukturiranost sodobne družbe. V *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*, M. Antič Gaber (ur.), 33–50. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ZORN, JELKA (2004). The Politics of Exclusion, Citizenship, Human Rights and the Erased in Slovenia. *Revija za sociologijo* 35(1/2): 61–72.
- ZORN, JELKA IN ANA MARIJA SOBOČAN (2010): Pravica do mesta: primer naselja na Koželjevi v Ljubljani. *Socialno delo* 49(2/3): 133–142.
- ŽAGAR, IGOR Ž. (2002): Xenophobia in Slovenian Media: How the Image of the Other is Constructed (and How Does It Look Like). V *Xenophobia and Post-Socialism*, M. Pajnik (ur.), 37–45. Ljubljana: Peace Institute.